БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1928 чылда үндезилетингеи

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1955 ОКТЯБРЬ 27 ЧЕТВЕРГ № 216 (3410)

Өртээ 20 коп.

Эр, херээжен ажылчыннар, эр, херээжен колхозчулар, совет интеллигенция! Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XX съездизинге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш, күрүне планнарын долдур болгаш ажыр күүседир дээш, улус ажыл-агыйының чаа күчүлүг көдүрлүүшкүнү дээш демиселге күш-ажылчы чаа-чаа чедишкиннерлиг төлептиг ужуражыылыңар!

(Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 38 чыл оюнга СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

КОММУНИСТИГ ПАРТИЯНЫҢ ДАЙЫНЧЫ КЫЙГЫРЫГЛАРЫ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 38 чыл оюнга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Кыйгырыгларын Совет улус улуг сорук киришкин-биле хүлээп алган. Бистиң партиявыстың октябрь Кыйгырыгларында совет кижилериниң тургузукчу күш-ажылының улуг тиилелгелери илеретинген болгаш бистиң чурттуң коммунизм оруу-биле улам ыңайгы хөгжүлдезиниң улуг сорулгалары айыттынган.

Үжен сес чылдарның мурнунда октябрь тулчуушкунларынга төрүтүнген Совет күрүне чаа, социалистиг амыдыралче орукту делегейниң улустарынга айтып берип турар. Моон ужурунда СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларының ыындыг сөстери делегейниң бүгү дылдарында бо хүннерде чаңгыланып турар:

—Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 38 чыл ою делгерезин!

Октябрьның социалистиг революциязының көдүргени тайбыңның ыдыктыг түгүн болгандыр ам чер бөмбүрзээнин миллион-миллион бөдүүн кижилери сырый каттышкан. Тайбың дээш демиселге кижи төрелгетенниң эң калбак массалары киржип турарының ачызы-биле оларның шимчээшкини бо үениң күчүлүг шимчээшкини болу берген. Ынчангаш, бистиң партиявыс мынча деп кыйгырып турар:

—Бүгү чурттарның ажылчы чоннары! Бир эвес улустар тайбыңны камгалаарының хөрээн боттарының холунга алыр болгаш ону эчизинге чедир камгалаар болза, тайбың камгалатынган болгаш быжыглатынган болур! Тайбың дээш демиселге улустарның чаңгыс эвин быжыглаңар!

Бо шынчы сөстер чаа дайын кыспыкчыларынга улур тайбың камгалакчыларының күчүлүг фронтузун улам сырый каттыштырарынче, улустар аразынга тайбын кады-ажылдажылга дээш, чепсегленишкинни кызырары дээш, атомнуг болгаш өске-даа массалыг узуткаашкынының чепсектерин хоругдаары дээш, атомнуг энергияны тайбың сорулгаларга ажылгаары дээш демиселче бүгү чурттарның тайбын талалакчыларын сорук киирип турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының үезинден бээр эрткен үжен сес чылдар—ленинчи идеяларның тиилелгезиниң чылдары болуп келген. Ам бүгү кижи төрелгетенниң үштүн бир кезээ капиталистиг дарлалдан хосталып, империалистиг кулданыгдан адырылган.

Улус демократиязының чурттарының болгаш Кыдат Улус Республиканың ажылчы чоннарынга бистиң партиявыс байыр чедирбишаан, оларның социализм тургузуушкуну дээш демиселинге чаа-чаа чедишкиннерлиг болурунга бүгү совет улустуң изиг күзээшкиннерин илереткен.

СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларында бүгү улустар-биле совет улустуң найыралын болгаш кады-ажылдажылгазын быжыглаарынга холбаштырган кыйгырыглар болза, Совет Эвилелиниң тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиказының чайгылыш чогунуң дугайын херечилеп турар. Ол тайбың политика партияның кыйгырыгларында мынчаар илеретинген:

—Совет Эвилелиниң тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказы—тайбыңны камгалаарының болгаш быжыглаарының сыныш дивес политиказы, улустар аразынга кады-ажылдажылганың база бүгү чурттар-биле экономиктиг болгаш культурлуг харылзааларны хөгжүдериниң политиказы делгерезин!

Совет улустуң тайбыңны быжыглаарынче изиг үткүлү ооң коммунизм тургузуушкуну дээш демисели-биле бадыткатынып турар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың политиказы болза, бүгү улус ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдериниң, улус чоннуң материалдыг болгаш культурлуг амыдыралын бедидериниң, бистиң Төрээн чуртувустуң күчүзүн болгаш айыыл чок чоруун быжыглаарының үндезини болур аар үлетпүрү колдады хөгжүдеринче угланган. Мынчангаш партияның болгаш чазактың политиказын амыдыралга боттандырарынче ажылчы чоннарны СЭКП ТК кыйгырып турар.

Совет кижилер октябрь Кыйгырыгларында мыңдыг сөстерни улуг сорук киришкин-биле хүлээп ап турар:

—Эр, херээжен ажылчыннар, эр, херээжен колхозчулар, совет интеллигенция! Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XX съездизинге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш, күрүне планнарын долдур болгаш ажыр күүседир дээш, улус ажыл-агыйының чаа күчүлүг көдүрлүүшкүнү дээш демиселге күш-ажылчы чаа-чаа чедишкиннерлиг төлептиг ужуражыылыңар!

Ажылчын аңгы биле колхозчу тараачыннарның бузулбас эвилелин, бистиң чурттуң улустарының акы-дунма найыралын улам быжыглаары социалистиг күрүненің үндезини болгаш ооң күчүзүнүң үнер дөзү болур деп чүвени СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларында база катап чугулалап айтып турар.

Коммунистиг партияның күжү ооң чонбиле харылзаазында, миллион-миллион массаларны коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын күүседиринче мобилизастап шыдаарында. Коммунистиг партияның октябрь Кыйгырыглары бүгү совет кижилериниң ажыл-чорудулгазынга дайынчы удуртулга болур.

Техниктиг депшилге дээш демисежиринче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш, бүдүрүлге планын чедишкиннинг күүседир дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжын калбартырынче, продукцияның шынарын бедидип, ооң бот-үнезин чигаджиринче, камналганың чурумун шыңгыы сагыырынче социалистиг үлетпүрүнүң бүгү ажылдакчыларын Коммунистиг партия кыйгырып турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 38 чыл оюн көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери көдээ ажыл-агыйның күчүлүг көдүрлүүшкүнү дээш демиселде чаа чедишкиннер-биле уткуп турар. Социалистиг көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү адырларының күчүлүг көдүрлүүшкүнү дээш демисежиринче, тараанның дүжүдүн бедидип, малдың баш санын өстүрүп, ооң продуктулуун улуу-биле бедиджиринче партияның кыйгырыы колхозчуларга, МТС-тер болгаш совхозтар ажылдакчыларынга дайынчы программа болур.

Эртемниң, культураның, литератураның болгаш уран-үүлүүн ажылдакчыларын социалистиг Төрээн чурттуң хөрээ дээш могаг чокка демисежиринче, коммунизм тургузукчуларынга төлептиг бараан болурунче СЭКП ТК-ның Кыйгырыглары улам сорук киирип турар.

Бистер бодувустуң күчүлүг Ада-чуртувус дээш, Коммунистиг партиявыс дээш чоргаарланып турар бис. Бистиң чуртувус Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле коммунизмче бурунгаар бүзүрелдиг чоруп орар.

—Бистиң чуртувустуң улустарының найыралының болгаш алдарының быжыг баганазы, бүгү делегейде тайбыңның тиилетирбес чөлеңгижи — Совет Социалистиг Республикаларның улуг Эвилели делгерезин!

—Коммунизмни тургузары дээш демиселге совет улустуң улуг хей-зөөр киирикчи болгаш удуртукчу күжү—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин!

—Маркс — Энгельс — Ленин—Сталинның тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле—коммунизмниң тиилелгезинче, буруңгаар!

ВЦСПС-ТИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Профэвилел органнарының отчёттары болгаш соңгулдалары

Профэвилел органнарының отчёттарын болгаш соңгулдаларын эрттирер дугайында ВЦСПС-тиң Президиуму доктаал үндүрген.

Профэвилел органнарының отчёттарын болгаш соңгулдаларын 1955 чылдың октябрьдан 1956 чылдың апрельге чедир эрттирери шинтпирлэнинген.

Профэвилелдериниң төп, республика, край, область, хоорай, район, фабрик-завод, чер-чер комитеттери болгаш чөвүлелдери профэвилел организацияларының отчёттарынга болгаш соңгулдаларынга белеткелди хүн-бүрү удуртурун хандырар хүлээлелиг. Улус ажыл-агыйының сорулгаларын чедишкиниг шинтпирлээринге ажылчы чоннарны улам ыңай мобилизастаарынче, профэвилелдериниң бүгү ажылчорудулгазын улам ыңай экижидериниче, оларның удуртур органнарының ажылын сайыырангайжыдарынче, социалистиг чарышты калбартырынче, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыдарынче, ажылчы чоннарның культура-чурттага хереглелин хандырарының талазы-биле ажылды күштелдириниче, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга профэвилелдериниң ролюн болгаш харыысалгазын бүгү хемчег-биле бедидериниче угланган масса-политиктиг кампания кылдыр соңгулдаларны эрттирери чугула.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга болгаш конференцияларга профэвилелдиң демократиязын шыңгыы сагыырын, профэвилел организацияларының ажылында четпестерни делегеренгейн-биле болгаш дидими-биле илередир шүүмчүлелди база боттшүүмчүлелди калбартырын хандырар чугула байдалдарны тургузар херек. Бүдүрүлгениң техниказын болгаш экономиказын билир, белеткелдиг болгаш дуржулгалыг ажылдакчылар-биле профэвилел органнарын быжыдарын, мурнакчы эр, херээжен ажылчыннарны болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларны профэвилел комитеттеринге калбаа-биле депшидерин сүмелеп турар. (СЭТА).

Американың Каттышкан Штаттарының Президентизи Д. Эйзенхауэрге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Булганинның чагаазы

Американың Каттышкан Штаттарының Президентизи

дээрги Дуайт Д. Эйзенхауэрге

Хүндүлүг дээрги Президент.

Чепсек дүжүреринің айтырыгларының талазы-биле октябрь 12-де Силерниң чагаанар дээш өөрүп четирдим. Бо дугайында Силер илередир дээн бодунарның бүгү бодалдарынарны кажан илередип болурунарның үезин маадар мен. Бо айтырыгларны ол хире улуг ужур-дузалыг кылдыр Силерниң көрүп турарынар мени өөртүп тур. Чепсегленишкинни эндере бүдүрүп үндүрерин сорсалыр болгаш бо сорулгалар-биле чугула контрольду тургузар дээш бистиң чурттарывыстың кылып болур бүгү чүүлдери улустарның дээди эргелекчиларынга болгаш күзел-бодалынга дүгжүр дээрзинге чигзиниг турбас.

Бир чурт өске чуртче хенертен халдаарын болдурбас сорулгалыг контроль постларының дугайында бистиң саналдарывысты Силерниң таарымчалыг кылдыр көрүп турарыңарны ханыышкын-биле демдеглеп тур мен. Бо айтырыг талазы-биле дугуржуп алыры чепсегленишкинни дүжүрериниң айтырын шинтпирлээрин бурунгаар шимчедиринге улуг ужур-дузалыг болур деп бодаар мен.

Силерниң кадыынар дүрген катап тургустунарын бистер шуптувус Москвада манап тур бис.

Ханы хүндүткел-биле

Н. БУЛГАНИН.

Сочи, 1955 чылдың октябрь 20.

Н. А. Булганин биле Н. С. Хрущев Афганистанга баар деп чалалганы хүлээп алган

Афганистанның хаан чазаа ССРЭ-ниң Министрлер чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Булганин биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиум кежигүнү Н. С. Хрущевту Афганистанга келирин чалаан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Булганин биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиум кежигүнү Н. С. Хрущев ол чалаашкынны хүлээп алганнар. Ынаар баары бо чылдың төнчүзүнде болур.

Дөрт күрүнелериниң даштыкы херектер министрлериниң Женевага болур чөвүлел хуралынга баар совет төлээлериниң составы

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Женевага дөрт күрүнелериниң даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралынга баар совет төлээлерни дараазында составка бадылаан:

В. М. Молотов, А. А. Громыко, Совет Эвилелиниң Маршалы В. Д. Соколовский, С. А. Виноградов болгаш Г. М. Пушкин.

В. С. Каменов, Є. К. Царапкин, Л. Ф. Ильичев, Г. И. Тункин, С. Г. Лапин, Н. Н. Чеклин олар төлээлериниң чөвүлекчилеринге томуйлатканнар.

Дөрт күрүнелериниң даштыкы херектер министрлериниң Женева чөвүлел хуралынга баар совет төлээлериниң чорупканы

Октябрь 25-тиң эртенинде Москвадан Женеваже ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Бирги Оралакчызы болгаш Даштыкы Херектер Министри В. М. Молотовка баштаткан совет төлээлер ССРЭ-ниң, АКШ-тың, Англияның болгаш Францияның даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралынга киржири-биле ужун чорупкан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. Е. Ворошиловка Бирма Эвилелиниң Премьер-Министри У Нунуң бараалгап чорааны

Октябрь 24-те Бирма Эвилелиниң Премьер-Министри У Ну болгаш ооң кадайы До Мья И ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. Е. Ворошиловка бараалгашкынын чедирген болгаш бирма мастерлериниң ажылының тураскаалдыг белектерин берген.

Премьер-Министр У Нуну Бирма Эвилелиниң ССРЭ-де Онза болгаш Бүрүн эргелиг Элчини У Монг Он үдеп чораан. К. Е. Ворошилов биле У Нунуң беседазының үезинде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. М. Пегов, ССРЭ-ниң Бирма Эвилелинде Онза болгаш Бүрүн эргелиг Элчини А. Д. Щиборин, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Протокол Начальниги Г. И. Фомин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Протоколунуң Начальниги Е. А. Тарабин олар олурушканнар.

(СЭТА).

Бирма Эвилелиниң Премьер-Министри У Нунуң Москвада чоруп турары

Бирма Эвилелиниң Премьер-Министри У Ну болгаш ооң-биле кады Москвада келген албан кижилери октябрь 23-те хүннүң баштайгы чартында Бүгү-эвилелдиң көдээ ажыл-агый делгелгези-биле танышканнар.

Делгелгениң директору Н. В. Цицинге үдедип алгаш, олар кол павильонну, Узбекистанның, Казахстанның, Азербайджанның, Грузияның болгаш Украинаның павильоннарының экспонаттарын, а ол ышкаш «ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агыйының механизация болгаш электрижидилге» павильонунуң экспонаттарын көргеннер.

Украин ССР-ниң павильонундан чоруп тура, Бирма Эвилелиниң Премьер-Министри демдеглел дептеринге дараазында үүлүү бижээн:

«Бо павильонда салдынган кайгамчыктыг экспонаттар мээң сеткилимге улуу-биле арты. Бирма көдээ ажыл-агыйлыг чурт, ынчангаш бо республикада көдээ ажыл-агыйны чорудуп турарының методтарын өөренип алгаш хей-хей ажыктыг чүүлдерни Бирма ап болур-дур».

Делгелгени көргениниң соонда академик Н. В. Цицин У Нуга алдар кылдыр эртенги шайлалга тургускан. Шайлалга үезинде У Нунуң медеглээнин ёзугаар алырга, делгелгеге бүгү көрген чүүлдер оны өөрткен. Совет тускай эртемниглер Бирмага баар болгаш аная Бүгү-эвилелдиң көдээ ажыл-агый делгелгези хевирлиг делгелгени организастаарынга дуза көргүскен болза эки болур ийик деп ол чугаалаан. Ол чорук Бирманың көдээ ажыл-агыйын хөгжүдеринге кончуг дузалаар ийик. Премьер-Министр У Ну академик Н. В. Цицинниң Бирмаже базарын чалаан.

Ооң соонда бирма аалчылар төп «Динамо» стадионче чоруткан, анда Франция биле ССРЭ-ниң чыныды командаларының аразынга бут бөмбүүнүң талазы-биле улустар аразының ужуражыышкыны болган.

Бүгү-эвилелдиң көдээ ажыл-агый делгелгелин көрүп, стадионга чоруп турганының үезинде Премьер-Министр У Нуну ССРЭ-ниң Даштыкы Херектер Министриниң Оралакчызы Н. Т. Федоренко, ССРЭ-ниң Бирмада Онза болгаш Бүрүн эргелиг Элчини А. Д. Шиборин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Протоколунуң начальниги Е. А. Тарабин, ССРЭ-ниң Даштыкы Херектер Министерстводунуң харыысалгалыг ажылдакчылары үдеп чораннар. У Ну-биле кады делгелгеге бирма болгаш совет журналистер чораан.

Ол-ла хүн Москваның болгаш Бүгү Русьының патриархы Алексей-биле Премьер-Министр У Нунуң ужуражыышкыны болган. Ужуражыышкын үезинде митрополит Елевферий болгаш Москва патриархиязының херектериниң эргелекчизи протопресвитер Н. Ф. Колчицкий олурушкан. Ужуражыышкын дугайында тураскаал кылдыр Москваның болгаш Бүгү Русьының патриархы Алексей У Нуга чаан сөөгүнден кылган улуг үнелиг хоочун даңгыышты, а ол ышкаш ооң кадайынга белекти берген.

Октябрь 23-те У Ну ССРЭ-де буддистерниң баштыны Бандидо Хамбо дама Л. Н. Дармаевке чораан болгаш ооң-биле чугаалашкан. ССРЭ-де чурттан турар буддистерниң мурнундан Бирмада оларның чаңгыс чүүлгелиглериниге байырны дамчыдарын Премьер-Министрден дилээш, лама Л. Н. Дармаев У Нуга тураскаалдыг белекти берген, а У Ну бодунуң эзлчээнде ССРЭ-де буддист хүрээге акша салыышкынын кылган.

Кежээ аалчылар күрүне циркинге оюнга чораннар. (СЭТА).

МИЧУРИНЧИ САДТА

Бистиң чуртувустуң найыслалы — Москваның парктарының, кудумчу шелчүгештериниң ногаан шывыгларын күскү хат чоорту үзе хадып ап турар. Бо хүннерде Бүгү-эвилелдиң көдээ ажыл-агый делгелгезинде тарып өстүрген эң янзы-бүрү үнүштер караккa чиңгиртиленип турар. Чартык миллион ыяштар болгаш чадаң үнүштер, миллион-миллион чечектер, он-он мүн чүзүн-баазын үнүштер тоолдомакта чүве дег чараш сад-хоорай болуп көстүп турар.

Делгелгениң павильоннарының барыын талазынче яблоколар, грушалар болгаш өске-даа кат-чимистерлиг ыяштар, чадаң үнүштер өзүп турар кайгамчык чараш сад калбарып чоруткан. Садтың ортузунда бедик салыгның кырында бойдустуң улуг чаартыкчызы Иван Владимирович Мичуринниң хүлер-биле кылган дүрүүдү бедип турар.

Чоннуң шыны-биле адап турары бо «Улусчу университетке» (Делгелгеге) ырак, чооктан келгеннер бойдустуң улуг чаартыкчызы И. В. Мичуриннің методтары-биле, совет сад ажылының чедишкиннери-биле танышып турарлар. И. В. Мичуриннің болгаш ооң салгакчыларының өстүрүп сайыратканы яблоко, груша, айва, слива, граната, виноград болгаш өске-даа кат-чимистиг үнүштериниң 560 сорттарын садта көргүзүп турар. Ынчангаш ону мичуринчи сад деп адаан.

Янзы-бүрү кат-чимистиг үнүштериниң чаа сорт бүрүзү улуг эртемениниң чоруткан кайгамчыктыг күш-ажылын, мүн-мүн дуржулгаларын айтып турар. Ол бодунуң амыдыралының дургузунда 300 ажыг чаа сорттарны тып сайыраткан. Ооң хей дуржулгалары он-он чылдар уламчылаан, а чамдыктары сорулгазынга четпээн болза-даа, дуржулгага шенээринге үргүлчүлеп турар.

Орустуң «антоновка» деп яблокозунуң четпестери садчыларга шагдан бээр билдингир турган. Ол, дүжүттү чыл бүрү эвес, бир—ийи чыл аралаштыр бээр болгаш чеми озалдап үнер турган. Мичурин бойдустуң ол четпестерин «эдер» деп шинтпирлээн. Ол 1889 чылда «ранет ананасный» деп үнүштүң чечээниң үрезинин «антоновканың» чечектеринге холуштурган. Ындыг каттыштырылгадан алган үрезин дараазында чылдың чазынында үнүп эгелээн. Чаа сорттуң үнүжүн «славянка» деп адаан, алды чыл болганда ооң чеми үнүп эгелээн. 1924 чылга чедир үжен чылдың иштинде Мичурин «славянканы» улам сайыраткан. Эки амданыг шынарларындан ангыда, «славянка» соокка кайгамчык быжыг, бедик дүжүттүг болгаш чемижи эрте үнер. Ам «славянка» чурттуң бүгү төп районнарында, а чер кырында чатындыр өстүрер хевир-биле Сибирьниң, Уралдың улуг девискээринде нептеретинген.

Улуг эртемениң үжен чыл күш-ажылы халас барбаан!

География талазы-биле бот-боттарындан ырак турар сорттарны каттыштырарының мичуринчи методун делгелгеде калбаа-биле пропагандалап турар. Совет Эвилелинде, Японияда, Барыын Европада, Соңгу болгаш Мурнуу Америкада үнүп турар сорттарны дидим селекционер алгаш, чаа үнүштерни тургускан. Соокка быжыг, бедик дүжүттүг болза-даа, амданы багай, чеми үүрмек черлик «уссурийчи грушаны» соокка быжыг эвес болза-даа мурнуу таланың улуг үнелиг «рояль» деп грушазы-биле каттыштырганындан «бере зимнее» деп алдарлыг сортту өстүрүп алган.

Ындыг метод-биле Иван Владимирович совет сад ажылының алдын фондузу — он-он чаа сорттарны өстүргенин сад көргүзүп турар. Бистиң чуртувустуң бүгү булуннарындан болгаш делегейниң хей-хей чурттарындан делгелгеге келгеннер янзы-бүрү үнүштериниң үрезиннерин каттыштырып тургаш, чаа үре алырының методтары-биле танышып турарлар. И. В. Мичуриннің ажылының методтары, моон күш-ажылы материалисчи өөредигни бедик көдүрген болгаш вейсманизм-морганизмге күштүг согуушкунну таварыштырган.

Сад ажылының павильоннарының биреезинде Совет Эвилелиниң картазы (чуруу) бар. Бисте сад ажылы кайы хире хөгжөөнин, соңгу болгаш чөөн кызыгаарларже канчаар ырап чаптылганын, виноград, абрикос ышкаш чылыгта ынак культураларны безин мичуринчилер беш чүс—мүн километр соңгу талаже канчаар калбарткан-ын ол карта көргүзүп турар. Хазаныг Россияның үезинде садтар 655 мүн гектар шөлдү эзелеп турган болза, ам ийи миллион ажыг гектар болган.

Совет агробиология эртемениң үндезилекчизи И. В. Мичурин бодунуң методу-биле селекционерлериниң улуг армиязын өөреткен. Улуг эртемениң салгакчылары чүгле сөөлгү 15 чылдарның дургузунда 700 ажыг чаа сад культураларын өстүргеннер.

Советтиң алдарлыг мичуринчи-селекционерлериниң чогаадыкчы чедишкиннерин делгелгеде калбаа-биле көргүскен. Академик П. Н. Яковлевке болгаш көдээ ажыл-агый эртемениниң доктору С. Ф. Черненкога ажылдың мичуринчи методтарын сайыырангайжытканы дээш Сталинчы шаңналдың лауреаттары деп бедик аттарны тывыскан. Олар Мичуриннің улуг чогаадыкчы ажылы миллион-миллион кижилериниң ажыглалы болзун дээш хей чүүлдерни кылганнар. Олар 1937 чылда делгелгеде садты планнап таарыштырарының бүгү ажылдарын удуртканнар. Садка келгеннер кат-чимистиг ыяштарны турунуң болгаш хевир киирериниң техниказы-биле танышып ап болур. Кат-чимис ажылының мурнуу болгаш субтропиктиг, ортаакы болгаш соңгу-чөөн зоналарының үнүштери улуг черни эзлеп турар. С. И. Исаевтиң, А. С. Тихоновның, А. И. Веньяминовтуң өстүргени яблоко, груша болгаш өске-даа сорттарын садта көргүзүп турар.

Бедик бараанныг болгаш бедик культурлуг сад ажылының чижектерин бистиң чуртувустуң хей-хей колхозтары, совхозтары делгелгеде көргүзүп турар. Липецк областың «Агроном» совхозунуң садтары 1.545 гектар шөлде чаптылган. 1953—54 чылдарда совхозтуң садчылары 100 мүн хире центнер кат-чимистерни ажаап ап, улуг үлетпүр төптериниң ажылчы чоннарынга чедиргеннер. Делгелгеде садты организастаарда «Агроном» совхозтан яблоконуң мичуринчи сорттарының 200 эн дээре дөстерин алганын демдеглээри солун.

360 гектар шөлде садтыг Рязань областың Конобеев районунуң Сталин аттыг колхозунуң чедишкиннерин делгелгеде калбаа-биле көргүзүп турар. Колхозтуң садтарында ийи миллион хире кат-чимистиг үнүштерни олурткан. Эрткен чылын колхоз 5 миллион рубль орулгазының кезиин сад ажылындан алган.

Кубаньның «Красное» совхозу бистиң чуртувуста сураглыг. 30 чылдың дургузунда совхоз 15 миллион дөстерни өстүрген. Кубаньның мичуринчилери чыл бүрү хей дүжүттү берип турар кат-чимистиг он-он чаа сорттарын өстүргеннер.

Красноярск крайның Мичуринск районунуң «Каттышкан күш-ажыл» колхозунуң улуг самбыразында ыындыг бижимел бар: «Революция мурнунда бо районга чүгле чартык гектар сад турган». «Ам Минусинск районнуң садтары мүн гектар шөлдү эзлеп турар».

— Үр эвес үеде Сибирьге виноград өзүп быжар аная — деп, Хабаровскиден келген колхозчу И. А. Князев чугаалаан.

Кемеровонуң садчызы М. Куликов каш хүннериң иштинде мичуринчи садты кичээнгейлиг көрүп келген. Ооң чугаалаары болза:

— Бистиң улуг эвес Осинники хоорайывыста хей мичуринчи сорттарны өстүрүп турар бис. Олар кыштын соогун, ажыг хадын шыдамыккай эрттирип турар. Бистиң Сибирьниң кадыг дошкун агаар байдалдарынга мен «Золотой шип» деп яблокодан эрткен чылын бедик дүжүттү алган мен. Ам делгелгеге келгеш, хейну өөренип алдым. Бодумнуң чедишкиннеримге, мичуринчи эртемниң типилелгезинге бүзүрелдиг ээн чаныс тур мен.

Сибиряк Куликов ышкаш миллион-миллион совет кижилер төрээн черин чаартып, ону үнүштериниң чаа сорттары болгаш хевирлери-биле каастаар дээш ажылдап турар.

Чурттуң колхозтарында, совхозтарында, хоорайларында болгаш үлетпүр төптериниде кат-чимистиг чаа садтар немежип турар. Хей-хей районнарда чазаглыг оруктарның кыдыгларын дургаар чимистиг ыяштарны болгаш каттыг чадаң үнүштерни олуртуп турар.

Улуг эртемден Иван Владимирович Мичуриннің бистиң Төрээн чуртувусту чечектелген сад болдурар дээн сорулгазы ынчаар боттанып турар.

М. ЛЮНДУП.

Москва.

И. В. Мичуринниң төрүтүнген хүнүнден бээр 100 чыл болганыңга

Мичуринчи материалистиг өөредигниң биологияда тиилелгези

Шылгарангай орус биолог-материалист, амылыг бойдустуң улуг чаартыкчызы Иван Владимирович Мичуриннин төрүтүнген хүнүнден бээр үс чыл болган оюн совет эртем нинтилели, а оон-биле кады, бүгү совет улус, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен калбаа-биле демдеглеп турар.

Чоорту хөгжүлде талазы-биле Чарлз Дарвиннинң өөредиинин эртемниг үндезиннерин уламчылап база сайзыратпышаан, И. В. Мичурин ол өөредигин колдуунда чүгле органиктиг делегейни тайылбырлап турар эртем турганындан, ол делегейни планнары-биле чаартырының делгем перспективаларын ажыдып турар эртем кылдыр хуулдурган болгаш чаа, улам-на бедик чалаже көдүрүп үндүрген.

Биология эртемиинге диалектиктиг материализмни хажык чок ажыглавышаан, Мичурин болза, марксисчи-ленинчи философияның үндезин-суурунга бойдус эртемин үре-түннелдиг чаарты тургузарының кайгамчыктыг үлегер-чижээн көргүскен.

Амылыг бойдустуң хөгжүлдезинин хоойлуларының дугайында, ол хоойлуларны кижиниң медерелдиг ажыглап болурунуң принциптериниң болгаш методтарының дугайында бодунуң өөредиин Мичурин практикадан дашкаар тургускан эвес, харын амыдыралга-биле ыяк харылзаштыр, көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериннің, селекционерлерниң хөй-хөй салгакчыларының могаг-шылаг чок ажыл-чорудулгазының хөй чылдардагы дуржулгазын нинтилештиреринге үндезилеп тургускан. Эртемденниң хууда эксперименталдыг шинчилелдери бо талазы-биле улуг рольду ойнаан. Ада-чүрттүң кат-чимистиг культураларының ассортиментизин байлакшыдар деп патриоттуг чүткүл-биле хаара тутпуунган Мичурин болза, культурлуг үнүштериниң 300 ажыг чаа сорттарын тургускан. Бистиң Төрээн чүртүвүстүң ортаакы болгаш харын-даа сонгу куржагларының агаар-бойдус байдалдарынга бедик быжыг туруштуу-биле ылгалыш турар яблоняның, грушаның, сливаның, вишняның, виноградтың, абрикостуң, актинидияның, миндальдың болгаш өске-даа культураларның артык шынарларлыг сорттары оларның аразында бар.

Мичуриннин тургусканы культурлуг үнүштериниң чаа-чаа хевирлери ам бистиң социалистиг Ада-чүрттүвүстүң эргип четпес делгемпериндиве улам-на калбаа-биле нептереп тарап турар. Мичуриннин фундамент болуп турар теоретиктиг ажылдары болгаш оон тургускан салтарының кайгамчыктыг ногаан массивтери бодунуң улузунуң чаагай чоруунга кылып турган оон алдарлыг патриоттуг ажыл-чорудулгазының мөңге тураскаалы болуп турар.

* * *

И. В. Мичурин эртем ажыл-чорудулгазын XIX үс чылдың сөөлгү үлүнүнде эгелээн. Органиктиг хевирлерни чогуур сорулгага өскертириниң эргежок чугула эртемниг теориязы ол үеде биология болгаш көдээ ажыл-агыйның эртемнеринге турбаан. Эртемниң ынчаарда чедип алган турган деннелин Мичурин чүгле өскээртен дузаламчы чокка кызымак күш-ажылдың түннелинде шингээдип ап шыдаан. Хөренги чедишпес болганының ужурундан тускай дээди эртем чедип алырының болдунар аргазынан казытырган турганындан ол, бот-өөредилгени кызымак-шудургу чорудуп, хензиг бичии участок черге кылган дуржулгалары-биле өөредилгезин немеп ап турган. Ынчаарга чартык аштангы амыдырал-даа, хөлүн эртир аар-берге ажыл-даа, эртем шинчилелдериниң баштайгы чылдарында чедимче чок чоруктар-даа оон күүлүг тура-соруун сып шыдаваан, оон изиг үрээниң чалбыжын өжүрүп шыдаваан. Бүгү-ле бергелерни болгаш качыгдалдарны ажып эртишаан, Мичурин амылыг бойдустуң чажыттарын билип алыр талазы-биле бодунуң шилип алган хуузунда оруу-биле эрес-дидим чорупкан. Чаа сорттарны тургузарының мурнунда туруп көрбээн аргаларны ажылдап кылбышаан, Мичурин ол үениң эртеминге болгаш практиказынга билдингир турган методтарны ажыглаары-биле кызыгаарлатынмаан, ынчаарга ол чорук ажылга баштайгы чедишкиннерни берип эгелей берген. Россияның ортаакы куржааның байдалдарынга мырыңай тааржыр быжыг туруштуг болгаш ол-ла үеде бодунуң амдан шынарларының база үр шыгжатынарының талазы-биле мурнуу орустуң болгаш барының европаның эң дээре сорттарындан тудак чок, эрткен үелерде туруп көрбээн кат-чимистиг чаа үнүштер Мичуриниң ыяш өстүрер черинге тыптып келгилээн.

Алдынган түннелдер аныяк эртемдении улам-на сорук киирип, аңаа чаа планнарны болгаш чогаадыкчы чаа бодалдарны төрүтүндүрген. Ынчалзажок хөренгилер чедишпес, хаанныг чазактың талазындан кандыг-даа дузаламчы болгаш сагыш салышкыны чок турган чорук ол планнарны боттандырарынче орукка чаа-чаа шаптараазыннарны болдуруп турган.

«Революция мурнунда мээн сурам даады-ла мээн ажылдарымның херек чогунуң дугайында, мээң бүгү-ле ажылдарым — «хей хөөрээшкин», «хоозун чүве» дээрзиниң дугайында бүдүүлүк чулчуруушкуннар-биле дорамчыладып келген — деп, И. В. Мичурин бижээн.— Департаментиниң дужуметтери менче көргеш: «Семеве!» дижип алгыржып турганнар. Өргээ эртемденнери мээн гибриттеримни «хоойлу өзугаар төрүтүнмээн» деп чарлап турганнар. Ламалар кыжаныып: «Калчаарава! Бурган-чүдээн садын бачыт ораны болдурба!» дижип турганнар (гибридизация ынчаар характерлетинип турган чүве)» (Чог., том I, арын 602—603, үндүргени 1948 ч.).

Мичуриннин хөрээ чүгле Октябрьның социалистиг Улуг революциязының соонда калбак нептерелдиг болу берген. Чуртка үреднишкиннер турза-даа, Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында безин Совет чазак В. И. Лениниң инициативазы-биле И. В. Мичуринге бодунуң шинчилелдериниң масштабын улуубиле калбартырынга, оон тургускан сорттарын нептередиринге болгаш оон өөредиин нептеренгейжидеринге эргежок чугула хөренгини үндүрүп берген. Оон соонда Мичуриниң удуртулгазы-биле сонгу чүктүң кат-чимис ажыл-агыйының тускай эртем-шинчилел институду, Төп генетиктиг лаборатория болгаш эртемниң база өөредилгениң өске-даа албан черлери тургустунгулаан.

«Кат-чимистиг үнүштериниң чаа сорттарын өстүреринің болгаш чаа үнүш организмнерин тургузарының 60 чылдар мурнунда чөгенчиг бичии турлаг чоогунуң участогунга мээң эгелээн бичии хөрээмни муң-муң гектар садтарлыг, магалыг лабораториялар-лыг, кабинеттерлиг, бедик мергежилдиг он-он эртем ажылдакчыларлыг, улетүүлүг кат-чимис ажылагыйының болгаш эртемниг үнүш ажылагыйының канчаар-даа аажок улуг Бүгүэвилел төву кылдыр Совет эрге-чагырга хуулдурупкан—деп, Мичурин 1934 чылда И. В. Сталинга бижээн.

Совет эрге-чагырга болгаш Силерге удуртурган партия мени база-ла, ёзулуг эртемге болгаш чер ажылының хаанныг департаментизинге тооп көрдүрбээн база кыжыртып бак көрдүрген дын-чаңгыс дуржулгачы турганымдан үс-үс үнүштер-биле дуржулга кылырын удуртур болгаш организастаар кижи кылдыр хуулдурган» (база-ла ында, арын 599).

Ол бүгү чүүлдер Мичуриниң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын чаа чечектелишкинге чедирген. Назы-хары дөгүй берген болза-даа, Мичурин Совет эрге-чагырганың үезинде 18 чылдарның дургузунда, хаанныг ёзунуң үезинде 43 чылдарның дүргузунда кылган ажылынга бодааргa, үнүштериниң чаа сорттарын ийи катап хөйнү тургускан.

Чаа органиктиг хевирлерни өстүрүп үндүреринің талазы-биле бодунуң хөй чыл иштинде чоруткан ажылының түнелдерин анализтевишаан, Мичурин, бойдустуң улуг чаартылгазы дээш чедишкиннинг демисежиринге эртемни болгаш практиканы чепсеглеп турар бодунуң эң улуг теоретиктиг шинчилелдерин ол үеде тургускан.

Чонвуң мурнунга шылгарангай ачыхавыязы дээш И. В. Мичуринни Совет чазак Ленин ордени-биле болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тугу орден-биле шаңнаан. Кыдынга эртемденниң чүрттап, ажылдап турганы Козлов хоорайны Мичуринск хоорай кылдыр чаартып адаан. И. В. Мичуринге эртемниң болгаш техниканың алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тывыскан. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы ону бодунуң хүндүлүг кежигүнү кылдыр сонгаан.

* * *

Бир эвес И. В. Мичуриниң эртемге киирген чаа чүүлүн допчузу-биле тодаргайлаар деп оралдажыр болза, ол чаа чүүл дээрге хамыктың мурнунда организм-биле ону долгандыр турар чүүлдериниң аразында туруп турар харылзаларны ханыгы-биле ажыдарынга үндезилээш, органиктиг хевирлерни угланыышкынны кылдыр өскертириниң теорияларын болгаш методтарын ажылдап кылганы болур деп чугаалап болур.

Биологияның эртемниг үндезиннерин XIX үс чылдың ортаа үезинде улуг бойдус эртемдени англи Ч. Дарвин салган. Дарвиниң өөредии амылыг амытаннарны болгаш үнүштерни бурган чаяан тургускан ының дугайында шажынчы тоол чугаага өлүмүг согуушкунну таварыштырган. Амгы үеде Чер кырында чүрттап турган өөг-ле амытаннарның тыптып келгенин бойдустуң хөойлуларының дузазыбиле, кандыг-даа хувулгаазын күштерге хамаарыштырбайн, тайылбырлаарының болдунар аргазын ол өөредиг берген. Амылыг бойдуста хевир тургустунуушкунунуң чорудулгаларының чылдагаанарын тодаргайлавышаан, Дарвин амыдыралдың байдалдарының өскерлиишкинин чөптүү-биле айыткан. Ынчалзадаа ол айтырыгны эртемден болур чогуур-биле өөренип көрүп шыдаваан. Ол айтырыг улам ыңайгы хөгжүлдени долгандыр турар чүүлдериниң өскерлишкини органиктиг чоорту хөгжүлдеге бирги черге ужур-дузалыг болур деп өөредип турган Э. Геккельдиң, И. М. Сеченовтуң, К. А. Тимирязевтиң, И. П. Мечниковтуң, Л. Бербанктың, П. Каммерериниң болгаш өске-даа биолог-материалистерниң ажылдарындан алган.

Биологияда ол эртемниг, материалистиг угланыышкын-биле чергелештир, аңаа удурланышкак, Мендель-диң — Вейсманның — Морганның идеалистиг угланыышкыны калбаа-биле нептерээн турган. Организмнерниң сайзыралынга долгандыр турар чүүлдериниң кол ролунуң дугайында материалистиг номналды буруу шаппышаан, вейсманизм-морганизм болза алызында барыш дарвинизмни бактап, хеме таптаар болгаш делегейни бурган чаяан казының дугайында шажынчы тоолду катап тургузарынче чүткүдүп турар.

Материализмниң биологияда идеализм-биле демиселинге И. В. Мичуриниң ажылдары шинтпирлиг рольду ойнаан. Ол ажылдар вейсманизм-морганизмниң эртемге удур характерин тыныгынга чедир ажыдын илередириниң болгаш Дарвиниң өөрединиң материалистиг өзээн камгалап алырының болдунар аргазын берген. Оон-биле кады, ол ажылдар дарвинизмниң бурунгаар хөгжүлдезинге чаа үе-чаданы ажытпышаан, ону байыткан. Долгандыр турар чүүлдериниң өскерлишкинни организмнериң чүгле кандыг-бир өскерлишкиннерин болдуруп турар эвес, харын ол өскерлишкиннериниң шынарын, угланыышкынын база тодаргайлап турар дээрзин Мичурин болдунуң эртем болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазының бүгү түнелдери-биле маргыш чокка көргүскен.

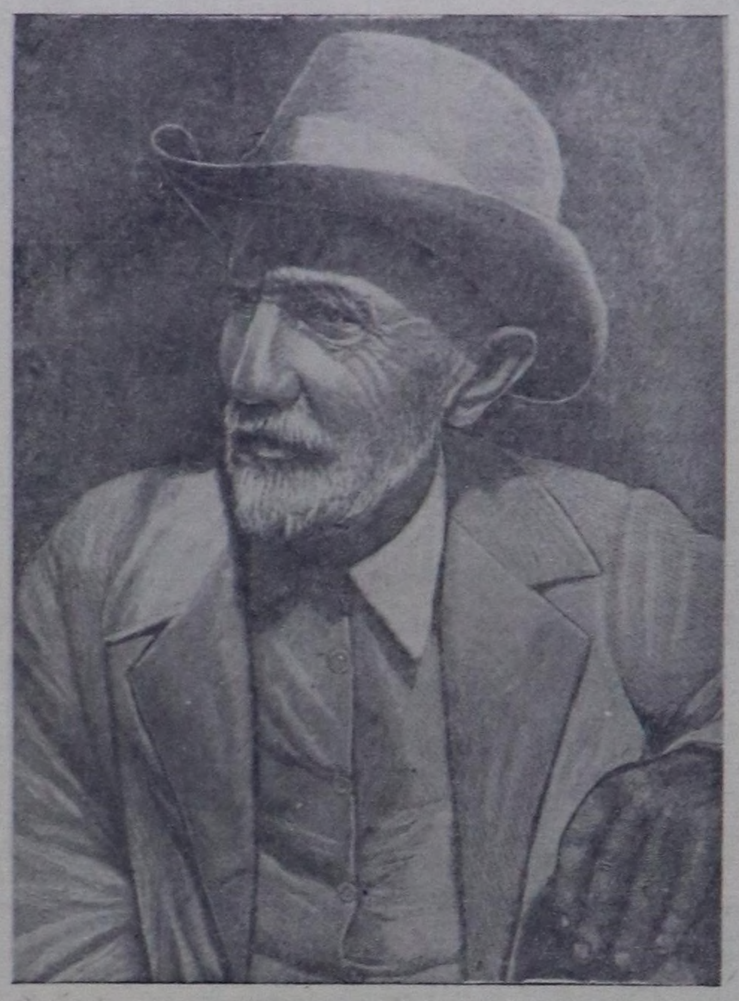

Иван Владимирович Мичурин.

Организмнериниң көгжүлдезинге долгандыр турар чүүлдериниң ролюн ханызыбиле билир чорук амылыг бойдусту башкарарының үре-түннелдиг методтарын ажылдап кылырының аргазын Мичуринге берген. Ол методтарның аразында чугула чүүл болза, гибридтиг өзүмнерни оон ынай чаңчыктырар, ыратынган хайнакташтырып турар хевирлериниң системалыг укталышкынының, а ол ышкаш географтыг амыдыраашкынның талазы-биле гибридизация болур. Чаа органиктиг хевирлерни өстүрүп үндүреринің бүгү хөрээн бойдустуң бодунуң болдуруп турары ындыг дүш болган таарымчалыг хажыышкыннарның бөдүүн чыылдазы кылдыр көөр чорукту болдуруп болбас деп санааш, Мичурин бодунуң бүгү амыдыралынга мындыг кайгамчыктыг принципти удуртулга болдуруп чораан: **«Бистер бойдустан хайырлалдар манап шыдавас бис, оларны оон алыры— бистиң сооулгавыс ол»** (база-ла ында, арын 605).

И. В. Мичурин чүгле ыратынган гибридизацияны калбаа-биле ажыглап турган эвес, харын-даа ыратынган гибридизацияны ону мурнунда кылып турганындан сыр өске үндезинге хереглеп турган. Гибридизация Мичуринге төрүмел хевирлериниң будуңу болур янзы-бүрү ажыктыг демдектерни чаңгыс организмге каттыштырарының аңаа-ла чепсээ болуп турган эвес. Ол оон дузазы-биле хамыктың мурнунда, гибридтиг ызыгуур үндезиннерин өскертирин, тодаргайлаарга оларны даштыкы байдалдарның дузазыбиле кедизинде барып өстүрүп үндүреринге чогумчалыг тааржыычал болур шак ындыг организмнерни алырын чедип ап турган.

Гибридтериниң өстүрүп чаңчыктырарының күүлүг методтарының бирээзи кылдыр Мичурин болунуң ажылдап кылганы менторнуң методун калбаа-биле ажыглап турган. Ол методтуң ужур-утказы чүдел дээрге, гибридтен кандыг-бир эргежок чугула будуш-шынарларны алырда ол будуш-шынарлар бар болуп турар эрги сорттардан **бичии будукчугашты** алгаш гибридке чыыпырары, азы гибридтиң **бичии будукчугажын** чогуур эрги сорттарының ыяштарының картынга чыыпырары болур. Яблоняның «Бельфлер-китайка» болгаш «Кандаль-китайка» деп, грушаның «Бергамот» деп, вишняның «Краса Севера» деп болгаш өске-даа хөй-хөй магалыг сорттарын ындыг янзы алган.

Хайнакташтырылга үезинде төрүмел эштештирилгени шилип алырда удуртулга болдуруа чогуур дыка хөй эртемниг принциптерни Мичурин хевирлеп тургускан. Бот-бодундан дыка ырай берген кандыг-бир органиктиг хевирлериниң хайнакташтыртынмас чоруун ажып эртериниң чепсектерин Мичурин тыпкан. Ол чепсектериниң эң чугулалары болза, төрүмел хевирлерни вегетативтиг арга-биле баш бурунгаар чоокшуладыры, аралаштырының методу, доозунналдырыкчыларның холуксаазын хереглээри болгаш өске-даа чүүлдер болур.

Мурнуу чүк үнүштериниң үрезиннерин алаан сонгу чүк районнарынга таарыының аргазы-биле үнүштерни агаар-бойдустуң байдалдарынга таарыштыр чаңчыктырар методту ажыткан ачы-хавыяа И. В. Мичуринге онаажып турар. Үе-чадаланчак деп адаар, агаар-бойдуска таарыштырып чаңчыктырарының методунуң ужур-дузалының Мичурин айыткан, «Северный абрикосту» болгаш «Северная ласточка» дээр вишняны ол методтуң дузазы-биле өстүрүп үндүрген. Органиктиг чаа хевирлерни алырының өске-даа дыка хөй аргаларын болгаш хемчеглерин Мичурин ажылдап кылган. Ол бүгү аргалар оон соонда чайыннанчаа-биле бадыткатынган болгаш селекционер-мичуринчилерниң практиказынга ам делгем ажыгладып турар.

Органиктиг хевирлерни чогуур сорулгага өскертир дугайында мичуринчи өөредиг чүгле улуг теоретиктиг болгаш улус ажыл-агыйжы ужур-дузалыг болуп турар эвес, харын улуг кижизидикчи ужур-дузалыг болуп турар. Делегейни бурган чаяан каан дээр шажынчы-идеалистиг хоозун бодалдарның ойлук чогунуң дугайын ол өөредиг база катап хереченлеп турар. Ол өөредиг болза бодунуң күштеринге ханы бүзүрелди улустуң чүректеринге сиирип, бойдустуң хөгжүлдезинин объективтиг хоойлуларын ажыглаарынга үндезилээш кижи бодунуң күш-ажылыбиле болгаш демисели-биле, бисти долгандыр турар үнүштерни болгаш амылыг амытаннарны бодунуң эрге-ажыктарынга таарыштыр өскертип болур болгаш өскертир-даа ужурлуг дээрзин тодаргай көргүзүп турар.

* * *

И. В. Мичурин бодунуң салгакчыларын оон ажылдарын аңаа-ла хүлээн алырыг биле кызыгаарлатынмазынче кыйгырып турган. «Мээң салгакчыларым мээн ажылымны уламчылавышаан, ол-ла үеде мени мурнап эртер, мээн-биле чөрүлдежир, харын-даа мээн ажылымны үрээр ужуруг. Чүгле шак ындыг хажык чок үрээшкиниг ажылдан дешилге тургустунар чүве» (Чог., т. IV, арын 402).

Мичуриниң ол чагын күүсетпишаан, совет биологтар мичуринчи өөредигни улам ыңай хөгжүдериниң хереенге боттарының ажылы-биле чугула салыышкынны киирип турарлар. Академик Т. Д. Лысенконуң эртем ажылдары улуг ужур-дузалыг болуп турар. Үнүштериниң тускайлаң хөгжүлдезинде үе-чадалыг чорук бар болуп турар дээрзиниң дугайында Мичуриниң бодалын сайзыратпышаан, Т. Д. Лысенко болза, биология эртеминге болгаш көдээ ажыл-агый бүдүүлгезинге улуг рольду ойнап турар үе-чадалыг болур хөгжүлде талазы-биле болунуң теориязын тургускан. Ол теорияга үндезилээш, дыка хөй агротехниктиг хемчеглерни ажылдап кылган.

Вегетативтиг гибридизация дугайында, боду доозунналып турар үнүштерни сорттар иштинге хайнакташтырарының болгаш хана карактарлаг-доозунналып турар хевирлерни сорттар аразынга хайнакташтырарының түннелинде организмнерниң амыдыралчы арга-лыы бедиириниң дугайында Дарвиниң — Мичуриниң бодалын Лысенко өске-даа дыка хөй совет биологтар-биле кады ханылаткан.

Кызылтас-ыырей гибридтерни тургузар талазы-биле академик Н. В. Цициниң ажылы улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыг болуп турар. Цицин ол ажылын Мичуриниң шуут сүмези-биле чорудуп эгелээн. Кызылтас-ыырей гибридтерни тургузарының оруунга улуг бергелер таваржып турза-даа, эртем ажылдакчыларының коллективи Цициниң удуртулгазы-биле ам дыка боттуг түннелдерни чедип алган. Оларның алган гибридтери бедик дужуттуг-биле, өртеннээшкинге болгаш өске-даа аарыгларга быжыг-шыдамыг-биле, а ол ышкаш, дужут ажаан алыышкынный механизастаарынга онза чугула ужур-дузалыг түүл болур сыптан ушпазы-биле ылгалыш турар. Кызылтастың чаңгыс чылда үнер экижитиннген хевирлери-биле чергелештир, дужудун 3—4 чылдарның дургузунда берип турар кызылтас-ыырей гибридтериниң хөй чылдарда үнер хевирлерин Цицин база алган.

Өске-даа совет селекционерлер янзы-бүрү хову болгаш техниктиг культураларның дыка дужуткур хөй-хөй чаа сорттарын сөөлгү чылдарның дургузунда тургусканнар.

Совет садчылар мичуринчи методтарны ажыглавышаан дыка улуг чедишкиннерни чедип алганнар. Чижээ, гибридизацияның болгаш мантор методунуң дузазыбиле С. Ф. Червенко яблоняның дыка хөй кайгамчыктыг сорттарын, ылангыя «Нежное», «Суворовец», «Память Шевченко» болгаш өске-даа сорттарны Мичуринскиге алган. Москваның кат-чимистиг дуржулга станциязының сураглыг селекционери А. В. Петров яблоняның, грушаның, честеккаттың он-он чаа сорттарын өстүрүп үндүрген. «Юбилейное», «Слава», «Победа», «Дессертное» дээн чижектиг, яблоняның ындыг магалыг сорттары оларның аразында бар болуп турар.

Чаа сорттарны өстүрүп үндүрер херекке Уралдың, Ыраккы Чөөн чүктүң, Сибирьниң садчы-мичуринчилери улуг чедишкиннерлиг болуп турарлар. Мичуриниң мөчээн сөөлүндеги чылдарның дургузунда олар яблоняның, грушаның, вишняның, сливаның, абрикостуң, инеккарааның, ыт кадының, малинаның болгаш өске-даа кат-чимис культураларының 250 хире ук черлер сорттарын олар өстүрүп үндүргеннер. Яблоняның Нарымга хереглээр, соокка кончуг шыдамык магалыг сортун Бохчарскиниң даянылга пунктузунуң эртем ажылдакчызы В. И. Гвоздев өстүрүп үндүрген. Яблоняның болгаш абрикостуң Ыраккы Чөөн чүкке хереглетиннер дыка хөй чаа сорттарын чер болгаш мал ажылының Хабаровскиде Ыраккы Чөөн чүктүң эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчызы, Сталинчы шаңналдың лауреады А. В. Болоняев тургускан.

Мичуринчи-малчыннар база-ла магалыг түннелдерни чедип алганнар. Чүгле сөөлгү чылдарының дургузунда безин бистиң чуртувуска азырал малдарның 40 ажыг чаа уксааларын өстүрген. Оларның аразындан мыйыстыг бода малдың алдаржаан — кострома, а ол ышкаш лебедин, казах, сычев болгаш өске-даа уксаалары; чылгы малдың аар чүк сөөртүр, владимир, будённовчу болгаш терск уксаалары: хойнуң казах архар-мериное, кавказ, алтай, куйбышев уксаалары болгаш малдың өске-даа уксаалары калбаа-биле сургжаан.

Ынчалзажок, органиктиг чаа хевирлерни тургузар херекке бистиң биологтарывыстың болгаш селекционерлеривистиң чедишкиннери чежеемнинг-даа улуг болза, бистиң көдээ ажыл-агый бүдүүлгевистиң өзүп турар негелдерлерин олар ам-даа хандырбайн турарлар. Көдээ ажыл-агыйның улам ыңай деннилгези чүгле көдээ ажыл-агыйның чаа машиналарын тургузарының байдалынга хандыртынар эвес, харын-даа культурлуг үнүштериниң эң-не дужуткур чаа сорттарын болгаш малдарның эң-не продуктулуг уксааларын тургузары-биле хандырбаан болур. Социалистиг көдээ ажыл-агыйның шинтпирлиг көдүрлүүшкүүн дээш шудургу демиселди Коммунистиг партия болгаш Совет чазак чорудуп турда, амгы үеде органиктиг чаа хевирлерни тургузары ынчангаш чугула ужур-дузалыг болуп турар. Мичуриниң ажылдан кылганы селекция методтарын эң-не долузу-биле ажыглавышаан, эртемден-мичуринчилер биологтуг болуушкуннарның алыс утказынче улам-на ханылап киреринге үндезилээш ол методтарны могаг-шылаг чок сайзырадыр болгаш болбаазырангайжыдар хүлээлгелиг.

Мичуринчи биологтуг өөредиг чүгле совет эвес, харын-даа даштыкы эртемденнерниң, көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң кичээнгейин чыл бүрүде уламна хаара тудуп турар. Ол өөредиг ылангыя Кыдат Улус Республикада, Болгарияда, Польшада, Чехословакияда болгаш улус демократиязының өске-даа чурттарында онза калбаа-биле нептерээн.

И. В. Мичурин аттыг массалыг эртем нинтилели Кыдатта элээн кайы чылдар дургузунда турун турар. Аңаа чүгле эртемденнер болгаш студентилер эвес, харын-даа тараачыннар база киирип турар.

Чехословакия Республикада улустуң чаартыкчы-мичуринчилериниң төвүн тургускан. Улустуң шинчилекчи-мичуринчилериниң клубтарын чүрттүп бүгү областарында тургускулаан. Эртемденнериниң болгаш сонуургакчы-мичуринчилериниң областар конференцияларын ында калбаа-биле практикалап турар. Школаларда аныяк мичуринчилериниң сонуургал-биле тургускан болгумнериниң ажыл-чорудулгазы калбарып үнген. Элээн кайы чылдар мурнунда Варшавага мичуринчилериниң 1-ги Бүгү-польша съездизи болуп эрткен. Румынияның суурларында 1.300 ажыг мичуринчи болгумнер ажылдап турарлар.

Улус демократиязының чурттарында биологтарның элээн кезии мичуринчи өөрединиң янзы-бүрү талаларын боттарының ажылдарынга шагда-ла ажыглап база улам ыңай сайзырадып эгелээннер. Чижээ, Румынияның Улус Республиказының Эртемнер академиязының президентизи Траян Савулеску, боттарынга кандыг-бир аарыглаар чорукту болдуруп турар чечектелир үнүштерни болгаш дыка хөй организмнерни өөренип көргеш, органиктиг хевирлериниң өскерлиишкинин адекватты характериниң дугайында мичуринчи номналдың чаа бадыткаашкынын берген. Оон кылган шинчилелдери янзы-бүрү аарыглардан үнүштерни камгалаарының хемчеглерин ажылдап кылырынга улуг ужур-дузалыг болуп турар. Болгарияның Пловдивскиде эртем-шинчилел институдунга академик Х. Даскалов томаттарның сорттар аразында хайнакташтырылгазын хереглеп тургаш, оларның дужуттуун 30 хууга бедиерин чедип алган. Янзы-бүрү ногаа болгаш хову культураларын вегетативтиг гибридизастаарының талазыбиле Р. Георгиеваның Ж. Ламбровтуң, Д. Колевтиң болгаш өскелериниң-даа кылган дуржулгалары солун түннелдерни бергилээн. Димитровчу шаңналдың лауреаттары Кирилл Павлов, Жечка Жегева болгаш өске-даа эртемденнер селекцияның мичуринчи методтарын ажыглавышаан, көктарааның болгаш кызылтастың чаа сорттарын тургузары-биле чедишкиниг ажылдап турарлар.

Мичуринчи эртемниң ССРЭ-де болгаш улус демократиязының чурттарында чаалап алган типилелгелери ол эртемге сонуургалдың капиталистиг чурттарга безин өзериинге идиглиг болуп турар. Капиталистиг чурттарда биологтарның элээн кезии мендельчи-морганчы генетиканың схолостиктиг хөөннериниң саңлдарындан ам-даа хосталып ап шыдаваан болбайнаан. Менделизм-морганизмниң шыңгыы барымдаалакчылары мичуринчи өөредиг удур калчаалыг демиселди ам-даа чорутпушаан турарлар. Ынчалза-даа дыка хөй биологтар менделизм-морганизмден уламна аңгыланып, боттарының көрүжүн Мичуриниң материалистиг өөредиинге угландырып эгелээннер.

Менделизм-морганизмге удур шак ындыг шинтпирлиг демиселдің кайгамчыктыг чижээн Англияда Кембриджек университединиң профессору Дж. Файф көргүзүп турар. Амгы үениң биологизазында удурланышкак лагерьлериниң — менделизм-морганизмнің болгаш мичуринчи өөрединиң ролюн болгаш ужур-дузазын тодаргайлавышаан, оон бижээни болза: «Менделизм-морганизм амгы үениң биологизазының ниити угланыышкынын дедир аткаар эргилдирип турар; ол, шактың айтыр согунун дедир долгап турар. Мичуринчи өөредиг амгы үениң биологизазының шын хөгжүлдезин үргүлчүлеп турар; келир үе мичуринчи угланыышкынны болур».

«Мичуринизм» деп бюллетеньни, а ол ышкаш мичуринчи өөрединиң янзы-бүрү айтырыгларының талазы-биле хуулустарны үндүрүп турар «Мичуриниң өөнүктериниң эвилелин» Францияда организастаан. Совет биология журналдарындан чүүлдер чара парлаары-биле чергелештир, Францияда мичуринчилериниң чедишкиннериниң дугайын ында база-ла дыннадып турар. Италияның дыка хөй эртемденнери мичуринчи методтарны боттарының ажылынга ажыглап турарлар.

Мичуринчи өөредигге сонуургал Индияда улуг болуп турар. Үнүштериниң хөгжүлдезинде үе-чадалыг болур чорукту биологизазының Дели университединде өөренип турар. Мичуриниң болгаш оон салгакчыларының ажылдарын «сөөлгү үш мун чылдар дургузунда ботаниканың эң-не кайгамчыктыг чедишкиннериниң» санынга киирип турар мен деп индий эртемден Махешвари медеглээн.

Мичуринчи нинтилелдің Бүгү-япон съездизи 1954 чылда болуп эткен. Ол нинтилелдің салбырлары Японияның дыка хөй префектураларында бар болуп турар. Оларның дыка хөйү болунуң парлаалга органнарын үндүрүп турарлар.

Бойдустуң улуг эртемдени болгаш бойдустуң чаартыкчызы Иван Владимирович Мичурин бодунуң үр чаагай амыдыралын бодунуң улузунга төрээн черин чаартырының хөрээнге берген. Ол үнелеп чет-пес салгалды — амылыг бойдусту хөгжүлериниң болгаш башкарарының дугайында эртемни артырып каан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың сагыш салышкыннарының ачызы-биле мичуринчи биологтуг өөредиг бистиң чүртүвуста шапкын чечектелишкинни алган. Мичуринчи өөредигни удуртулга болдурбушаан база ону улам ыңай сайзыратпышаан, совет эртемденнер көдээ ажыл-агыйының продуктуларының элбекшили дээш демиселде чаа-чаа чедишкиннерни чедип ап, бистиң чүртүвуска коммунизм тургузарының улуг сорулгазын чедишкиниг шинтпирлээринге дузалап турарлар.

Г. ПЛАТОНОВ,
Философия эртемниериниң доктору.

Көдээ ажыл-агыйга партийжи удуртулганың деңнелин бедидер

(Кызыл районнуң партия конференциязындан)

Кызыл районнуң партия конференциязы болуп эрткен. Анаа СЭКП райкомунуң ажылының дугайында отчёттуг илеткелди партия райкомунуң ийиги секретары эш Кицин кылган.

Районнуң социалистиг көдээ ажыл-агыйын болгаш үлетпүрүн удуртур талазы-биле бодунуң ажылын СЭКП райкому алаан эжиктиг-кинин конференция демдеглээн. Колхозтарның малының бажы өзүлделиг болган. 1954 чылда турганынга деңнээрге 1955 чылда: мыйыстыг бода мал—7 хуу, ооң иштинде саар инек 8 хуу, хой болгаш өшкү 35,2 хуу, чылгы 7,5 хуу, хаван 17,5 хуу, куш 68,4 хуу өзүлделиг болган. Инектен саан алган сүттүң хемчээли эрткен чылгызындан 252 тонна ковдээн. «Х улуг хурал» колхоз инек бүрүзүнден ортумаа-биле 811 литр сүттү саап алган. Хойдан дүк кыргылдазының хемчээли өскен. Сталин аттыг колхоз хой бүрүзүнден 2 килограмм дүктү кыргып алган. «Тиилелге», Чкалов аттыг, «Х улуг хурал», «Баян-Хем» колхозтар бо чылын мал бажын өстүрүнүң планнарын ажыр күүсеткеннер.

Районда мал болгаш чер ажылының мурнакчыларының хүрээлеңи өскен. Боттарынга быжыглаан инек бүрүзүнден «Х улуг хурал» колхозта саанчы эш Серенкаа—1184 литр сүттү, «Совет Тыва» колхозта эш Бүрүльбаа 1310 литр сүттү сагганнар. «Баян-Хем» колхозта хойжу эш Манчакай 100 баш хойдан 100 хураганны чидириг чокка ажаан ап, хой бүрүзүнден 2,5 килограмм дүктү кыргып алган.

Чамдык колхозтар хову ажылының чедишкиннерин өстүрген. «Тиилелге» болгаш «ТАРН XII съездизи» колхозтар тараа культураларының гектар бүрүзүнден 16—18 центнер дүжүттү өстүрүп алгылаан. Чамдык колхозтарда картофель болгаш ногаа культураларының дүжүдү багай эвес болган. «Х улуг хурал», «Совет Тыва» колхозтар кукурузаны эки шынарлыг өстүрүп алганнар.

Ынчалза-даа районнуң колхозтары СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң шиитпирлерин ыракта-ла чедир күүсеткейн турарын конференция айыткан. Ооң кол чылдагааны болза, СЭКП райкому болгаш райкүүском көдээ ажыл-агыйга удуртулганы хандырарын ам-даа дыка эренгелевишаан турарында болур деп делегаттар шын шүүмчүлээннер.

Ол дугайын дараазында фактылар хереченлеп турар: районда 9 колхозтар бар. Оларның иштинден инектен сүт саалдазының планын «Х улуг хурал» колхозтан өскелери күүсетпээн. Хойдан дүк кыргыдазының планын 3 колхоз күүсетпээн. Дагаадан чуурга алырының планы бүгү колхозтарда күүсетинмээн.

Мал ажылындан алыр продукцияның хемчээлин эрткен чылгызындан эвээжеткен колхозтар бар. Ылаңгыя сүт саалдазы «Черби», «Баян-Хем» колхозтарда, хойдан дүк кыргыдазы «Бай-Булуң», «Черби», «Баян-Хем» колхозтарда, дагаадан чуурга алыры Сталин аттыг болгаш «Черби» колхозтарда эрткен чылгызындан эвээжээн.

Тараа болгаш ногаа культураларының дүжүдү чамдык колхозтарда дендии чавыс. «Черби» колхоз суггаттыг черге тараа культураларының гектар бүрүзүнден чүгле 4,5 центнер дүжүттү алган. Колхозтуң кукурузазы үнмээн. «Бай-Булуң», «Баян-Хем», Сталин аттыг колхозтарда тараа культураларының дүжүдү база-ла бедивээн. Районнуң колхозтары хоорай чоогунда туруп турар хирезинде-ле бо чылын картофель болгаш ногаа культураларындан чавыс дүжүттү алган. Оон кирип алза чогуур орулгалар планы күүсетинмээн. Хоорайны ногаа культуралары-биле багай хандырган. Бир эвес колхозтар эрткен чылын Кызыл горпозунга 69,5 тонна картофельди, 175,5 тонна ногааларны дужаалган турган болза, а бо чылын чүгле 27,2 тонна картофельди, 97,8 тонна ногааларны дужаган.

Ол фактылар болза, көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдер хемчеглер дугайында партийның болгаш чазактың шиитпирлерининиң күүселдези районда багай организастатынганының херечензи болур.

СЭКП райкому, ооң бюрозу МТС ажылын эжиктирээн. Ооң ужурунда машина-трактор станциязы районнуң көдээ ажыл-агыйын хөгжүдерининиң материал-техниктиг базазы болур хүлээлгезин багай күүседип келген дээрзин конференцияның киржикчилери чидии-биле шүүмчүлээннер. Часкы болгаш күскү хову ажылдарынга МТС-тин машина-техниказы белеткел чок кирип турган. Тракторлар болгаш комбайннар багай септетингеи ужурунда хову ажылдарының хуусаалары дендии узаан, агротехниктиг чурумнар сагытынмаан. Тараа культураларының тарылгазы 55 хонук, картофельдин 24, кукурузаның 21 хонук узамдыккан. Тараның күскү ажаап алышкыны бежен ажыг хонук үргүлчүлээн.

МТС (директору эш Сухачев) мал ажылынче кичээнгей салбаан. Мынчага чедир районда чаңгыс-даа механизастатынган ферма чок. МТС колхозтарга сиген кестирип бээр планын чүгле 69 хуу, а траншелар казып бээр планын 30-не хуу күүсеткен. Зоотехниктериниң болгаш мал эмчилериниң ажылга харыысалгазын бедитпээн. Чамдык колхозтарга быжыглаан тускай эртемниглер (чижээ, «Бай-Булуң» колхозтуң зоотехниги турган Шурышева, «Совет Тыва» колхозтуң мал эмчизи Буянов олар) кандыг-даа ажыл кылбайн турганнар. Ооң туржук, мал ажылы колдап турар Сталин аттыг колхозка беш чыл дургузунда зоотехник безин чок турган.

Малдың ажаалгазы болгаш азыралы, ветеринарнылыг хандырылгазы багай чорутунган ужурунда ооң баш санынга улуг чидириглер таварышкан. Район хой малдың баш санын өстүрер планны күүсетпээн. Мал эдержилгези эки организастатынмаан. Районнуң колхозтарында бүгү төрүүр малдың 22 хуузу кызыраан. Ылаңгыя «ТАРН XII съездизи», «Бай-Булуң» колхозтарда эн-не хөй мал кызыраан. Мыйыстыг бода малдың чүгле 30 хуузу төрүүр инек болуп турар. Малдың янзы-бүрү чылдагааннар-биле өлүп хораар чоннуң өзүп турар культурлуг неделелерин хандырарыче Сталин аттыг колхозтуң болгаш райкүүском дыка кошкак кичээнгей салып келген. Культура албан черлериниң — клубтарның, номчулга бажыңнарының болгаш кино пунктуларының ажылы эжиживейн турар. Оларның чамдыктары ажылын шуут соксаткан дээ санаан болур. Ол черлер кышка эки белеткетинмээн. Ынчаарга райкүүскомнуң культура килдизининиң (эргелекчизи турган эш Киим-оол Хертек) кылып келген ажылы билдинмес болуп турар — деп, Чкалов аттыг колхозтуң парторганизациязындан келген делегат эш Жмак шын шүүмчүлээн.

— Колхозчу суурларны электрижидери улуг сорулга болур. Ол чугула ажылды партия райкому болгаш райкүүском эки удуртпайн турар. «Черби» колхозка электри станциязының тулуу үр үеде чоруп келген. Анаа 200 муң ажыг рубль чарыгдатынган. Ол ажыл ылаптыг хыналда чокка организастатынган. Оңу түннелинде станция ажыглатынын болбас кылдыр актылатынган —деп ол колхозтуң даргазы эш Шустов шүүмчүлээн.

«Бай-Булуң» колхозтуң партия организациязындан келген делегат эш Дачыйоолдуң чугаалааны болза: —Бистиң колхозувус ажыл-агый талазы-биле районда эн-не хожудангай артель болуп турар. Ынчаарга хожудап турар ажыл-агыйларны мурнакчыларның деңнелинге чедир бөдүрери СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң чугула хүлээлгези болур. Ындыг турбуже, партия райкому бистиң колхозувустуң партия, комсомол, хөрээженнер организацияларының, ында көдээ Советтиң, колхоз баштаар черииниң ажылдарын эжиживейнге сагыш салбайн турары канчап-даа таарышпас.

Делегат эш Кара-оол санал берген: — Бистиң хожудангай ажылдыг колхозтарывысче партияның кыйгырыын ёзугаар чаа даргалар баргылаан. Ынчалза-даа ажыл ооң-биле эжижий бээр деп саналары таарышпас ийик. Партия райкому болгаш райкүүском ол хожудангай колхозтарның (ылаңгыя «Черби» болгаш «Бай-Булуң») ажылын эжижидер талазы-биле тодаргай ажылдарны организастап, ында чаа ажылдап эгелээн даргаларның ажылынга практиктиг дузаны көргүзер ужурлуг — деп ол чугаалаан.

— Районда көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары хөй. Ынчалза-даа оларның ажылының дуржулгазын солуштурарынче кичээнгей салдынмайн келген. Ол ажылга көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң киржилгезин идепкейжидер херек —деп, «Баян-Хем» колхозтуң партия организациязындан келген делегат эш Шаравин чугаалаан.

МТС директору эш Сухачевтуң адрезинге шыңгыы шүүмчүлелди делегат эш Чүлдүм таварыштырган: —Эш Сухачев бодунуң хүлээлгезин багай күүседип, эренгей ажылдап турар. МТС ажылында четпестер дугайын ооң бодунга чугаалаарга, «ийе, билир мен, хемчег алыр бис» деп мегелеп каар, а херек кырында агрегаттар болгаш бригадалар ажылында четпестерин узуткаарының хемчеглерин ол албайн, харын хуузунда ажылын кылып, аңнап болгаш балыктап чоруп турар. Хову ажылдарының кампаниялары доозулган соонда, чер-черде машиналарны чырын организаставайн, оларны улам-на үрелишкиннерге таварыштырып турар —деп ол шүүмчүлээн.

Конференция болза, районнуң улус ажыл-агыйының болгаш культура тургузуушкунунуң өске-даа адырларынга партийжи удуртулганын четпестерин илереткен.

Партия райкомунуң ажылында четпестерин узуткаарынче угланган шиитпирин конференция хүлээп алган.

* * *

Конференциялаан соңгуткан райкомунуң бирги организастыг пленуму болуп эрткен. СЭКП райкомунуң секретарьларынга эштер О. Т. Ёнзак, И. М. Кицин, Т. Ч. Норбу олар соңгутканнар.

Херээженнерни колхоз бүдүрүлгезинге идепкейлиг киириштирер

СЭКП ТК-ның сентябрь болгаш ооң дараазындагы Пленумнары бистиң чүрттүү көдээ ажыл-агыйының күштүг көдүрлүүшкүнүнүң делгеренгей программазын ажылдап кылган. Ол сорулганы амыдыралга чедишкиннинг боттандырарынга колхозчу херээженнер улуг күш болур.

Тес-Хем районнуң колхозтарында херээжен чоннуң колхоз бүдүрүлгезинге киржилгези мурнуку чылдардан эжиживээн. Боттарының онаашкан ажылдарынга оларның харыысалгазы бедээн. Сталин аттыг, Калинин аттыг колхозтарда херээженнер колхоз бүдүрүлгезинге идепкейлиг киржип, онаашкан ажылдарының талазы-биле бедик түннелди чедип ап турарлар. Сталин аттыг колхозтуң сүт-бараан фермазы бо чылын 93200 килограмм сүт саар планныг турган, 99948 килограмм сүттү саап алган. Ында саанчылардан эш Тыртык бодунга быжыглаан 7 инектен 4800 литр сүттү, эш Ямаа-Саар 11 инектен 9152 литр сүттү саап алган.

Ол ышкаш Ленин аттыг колхозта эш Д. Доржу бодунга быжыглаан 12 инектен 7532 литр, эш У. Чооду 12 инектен 7326 литр сүттү саап алган.

Ол ышкаш күскү дужут ажаап алышкынының үеинде колхозтарның хову турлагларынга доктаамал ажылдап, хүн нормазын долдур болгаш ажыр күүседип турган херээженнер хөй. Чижээ, Калинин аттыг колхозка кукуруза, картофель болгаш ногаа культураларын ажаарынга херээженнериниң тускай звенозу организастатынган. Олар ногаа культураларының дужудун кыска хуусаада, чидириг чокка ажаап алган. Ол ажылга херээженнерден эштер Болимаа, Дижитмаа, З. Чурукпан, К. Чагармаа, Камаа олар эң идепкейлиг ажылданнар.

Херээженнериниң колхоз бүдүрүлгезинге киржилгезин идепкейжидер талазы-биле ажылда ам-даа улуг четпестер бар. Чамдык колхозтарның баштаар черлериниң болгаш партия организацияларының талазындан херээженнерни колхоз бүдүрүлгезинге киириштирер айтырыгны үнелеп көрбейн, оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп бербейн турар. Ооң уламындан колхозтарда күш-ажыл кылып шыдаар дыка хөй херээженнер колхоз бүдүрүлгезинге киришпейн, күш-хүнүнүң минимумун чедир күүсетпейн турарлар.

Эрткен чылын районнуң күш-ажыл кылып шыдаар 596 колхозчу херээженнеринден 196 кижи күш-хүнүнүң минимумун чедир күүсетпээн болгаш 41 кижи колхоз бүдүрүлгезинге шуут киришпээн. Ооң иштинде Ленин аттыг колхозтуң 208 күш-ажыл кылып шыдаар херээженнеринден 62 кижи күш-хүнүнүң минимумун күүсетпээн болгаш 8 кижи колхоз бүдүрүлгезинге шуут киришпээн, Калинин аттыг колхозта күш-ажыл кылып шыдаар 160 херээженнерден 58 кижи күш-хүнүнүң минимумун күүсетпээн болгаш 19 кижи колхоз бүдүрүлгезинге киришпээн. Ол ышкаш Сталин аттыг колхозтуң күш-ажыл кылып шыдаар херээженнериниден 29 кижи күш-хүнүнүң минимумун күүсетпээн болгаш 12 кижи колхоз бүдүрүлгезинге шуут киришпээн.

Херээженнериниң колхоз бүдүрүлгезинге четче киришпейн, күш-хүнүнүн доктаатынган минимумун күүсетпейн турарының баштаар черлериниң талазынан чаш уруглардыг ие херээженнериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузарының чугула үүлү болур уруглар яслилерни организаставайн турарында болур. Сталин аттыг болгаш Калинин аттыг колхозтарга уруглар яслилери тургустунмайн келген, ооң уламындан ол колхозтарда чаш уруглуг хөй-хөй херээженнер колхоз бүдүрүлгезинге доктаамал ажылдаар аргазы чок болган. Ол ышкаш колхозчуларның хуузунда малдарын чангыс аай организастыг кадатка тургуспаан.

Колхозтарда партия организациялары херээженнер ортузунга политик-массалыг ажылдарны дыка чавыс деңнелде тургускан. Олар колхозтарда херээженнер чөвүлелериниң ажылын эки удуртпайн, оларның ажылынга практиктиг дуза көргүспейн турар болгаш харын херээженнер ортузунга ажыл чорудары чүгле партия райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизининиң, херээженнер чөвүлелериниң херээ кылдыр көөр шын эвес хөөннер ам-даа бар.

Колхоз бүдүрүлгезинге херээженнериниң киржилгезин идепкейжидери, колхозтарда херээженнер чөвүлелериниң ажылынга хүн-бүрүнүң практиктиг дузаламчызын көргүзери колхозтарда партия организацияларының чугула хүлээлгези болур. Олар болза, херээженнер чөвүлелериниң ажылынын дугайын партия хуралдарынга чугаалажып, ооң күүселдезин доктаамал хынаар болгаш организастаар ужурлуг.

1955—1956 чылдарның кыжынында малды менди кыш ажырар, ооң чаш төлүн бүрүн ажаап алыр болгаш продуктулуун бедидер дээш колхозчу херээженнериниң ортузунга социалистиг чарышты калбартыры чугула сорулга болуп турар.

И. КУНААЖАП,
СЭКП Тес-Хем райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизининиң эргелекчизи.

Мал фермаларында ажыл

Сүт-Хөл районнуң «Сталинчы орук» көдээ ажыл-агый артелиниң малчыннары СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң төөгүлүг доктаалын амыдыралга боттандырары дээш, СЭКП ТК-ның XX съездизинге чедишкиннинг ужуражыр дээш күженнишкиннинг ажылдаан элээн эки көргүзүглерни алганнар. Колхоз сүт саалдазының планын ажыр күүсеткен. Инек фермазының эргелекчизи эш Мөнге бодунга онаашкан ажылынга ак-сеткилдиг ажылдап, инектиң чайгы, кышкы одарладыышкынының, оларга четчир чемни белеткээринин, малды чылыг, чырык кажаалар-биле хандырарының ажылын эки организастап келген.

Ферманың саанчыларындан Копеек бодунга быжыглаан 11 инектериниң бирээзинден-не ортумаа-биле 725 литр сүттү, Чолдак-Кара инек бүрүзүнден-не ортумаа-биле 648 литр сүттү, Кызыл 10 инек бүрүзүнден ортумаа-биле 643 литр сүттү саппаннар.

Колхоз бора-тоолай өстүрериниң ажылын эгелээн. Ында ажылдан турар колхозчулар бора-тоолайларның турар бажыңнарын арыг-шевер тургузуп, оларның чемгерилгезин болгаш ажаалгазын эки чорудуп турар.

Бора-тоолай ажаакчызы Бопуң-оол бодунга быжыглаан төрүүр 20 коданнарындан 360 тоолай оолдарын ап, оларны эки доруктурун өстүрген. Эш Бопуң-оол тоолайларның турар черлерин арыглаарынга болгаш оларга четчир чемнерни белеткээринге ак-сеткилдиг ажылдап турар.

Колхозта хаван фермазының эргелекчизи эш Биче-оол хаван өстүрериниң ажылынче улуг кичээнгейни салып турар. Хаван ажаакчылары эштер Монгуш-оол, Эренчин олар 15 хавандан 127 хаван оолдарын алган болгаш оларның ажаалда, чемгерилгезин эки боттандырып келген. Ферманың ажылдакчылары хаван кажааларын соңгалап, ооң иштин чылыглавышаан, аңаа чем хайындырар кухняны белеткеп алган.

О. СОКСУР-ООЛ.

Белеткели эки

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. (Телефон-биле). СЭКП Төп Комитединиң январь Пленумунуң шиитпирлерин боттандырбышаан, «Комсомол 30 чылы» колхоз шиитпиңи мал ажылынче улуг кичээнгейни салып турар. Мал чемин белеткээринин планын ол колхоз Барыын-Хемчик районда мурнап ажыр күүсеткен.

Районнуң өске колхозтары сиген планын чедирбейн турунда, «Комсомол 30 чылы» колхоз канчап ажыр күүсеткеним? Ол болза, колхозчу ишчилериниң, механизаторлар-биле демниг күш-ажылының боттуг түннели болган. Аңаа мал чеми белеткээр ажыл чогуур ийүнде эгелээн, колхозтуң 4 аът машиналарындан аңгыда хол кадырдарлыг 80 кижи үзүктел чок ажылдап келген. Ол ышкаш эзимнерге, алаактарга болгаш кыштагларга колхозчу аныяктарның бөлүктери база ажылдап турган.

Бо чылын ол колхоз 1370 тонна сиген белеткээр планныг, а херек кырында 1409 тоннаны ажаап алган, 290 тонна силос салыр тургаш, 300 тоннаны белеткээн. Саван, мякина болгаш мал чеминге өскедаа түүлдерни белеткээрин колхоз улам калбартып турар. Ам мал чемнерин кажаалап, ону кыштагларже чоокшуладыр сөөртүп турар. Сиген сөөртүлгезинде МТС-тен бир трактор, колхозтан элээн каш тергелер-биле тускай звено ажылдап турар.

«Комсомол 30 чылы» колхоз бо чылын мал тудугларының планын база күүсеткен. Бирээзинге-ле 500 хой кирер ийи кажаалар, 50 быжаага болгаш 60 инекке кажаалар чогуур ийүнде туттунган. Колхозчу малчыннарның бот-идепкейи-биле Кужурлуг-Мажалыкта муң хойга, бежен инекке база эдержилге пунктузунга—мындыг чаа 3 тудуглар пландан дашкаар кылдынган. Шээр малдың 13, мыйыстыг бода малдың 8 кыштагларының септелгези база доозулган.

Төрээн колхозунуң байлакшылынга

САРЫГ-БЕЛ. (Телефон-биле). 1955—1956 аңныыр сезонунуң чылын чөп ажыглавышаан, күрүнеге аң-өлүк белеткээриниң планын долдур болгаш ажыр күүседир сорулга-биле Барыын-Хемчик районда «Комсомол 30 чылы» колхоз 15 аңчыларны шилип, 3 звено кылдыр аътканган. Эш Очурга удуртурган ол аңчылар бригадазы 13800 рубльдин тывыжын колхозка киирерин хүлээнген.

Колхоз баштаар чери аңчыларның дерилгезин эки хандырган. Бригаданың медээзин алыр, оларга солун, сеткүүлдер чедирер тускай кижилерни база тургускан. Аңчыларның иштинде Самбу, Белекей, Содуй-оол, Часыдак ышкаш чыл санында хөй олчалыг кээп турган мурнакчылар бар. Социалистиг чарыш чүгле звеноолар аразында эвес, а кижи бүрүзү тодаргай улам бедиткен хүлээлгелерни алган.

ССРЭ-ниң Дээди Соведениң төлээлериниң Белградтан үнүпкени

БЕЛГРАД. Октябрь 23-түн эртеницде Белградтан Төрээн чуртунче ССРЭ-ниң Дээди Соведениң төлээлери тускай самолеттуг ужуп үнүпкеннер.

ЮФУР-нуң эвилелдиң улус скупщиназының эвилел вечезиниң даргазы В. Зачевич, эвилелдиң күүсекчи вечезиниң кежигүү В. Стойнич, даштыкы херектер талазы-биле күрүне секретарының оралакчызы Х. Брнич, Белградтың улус комитединиң даргазы М. Минич, даштыкы херектер талазы-биле күрүне секретарының бүрүн эргелиг министри Д. Джурич, ЮФУР-нуң эвилелдиң улус скупщиназының депутаттары Р. Недельковнч, Б. Цветич болгаш өске-даа албан кижилери төлээлерни Земун аэродромунга үдээннер.

ССРЭ-ниң Югославияда Онза болгаш Бүрүн эргелиг Элчини Н. П. Фирюбин, Белградта совет алчын черинин харыысалгалыг ажылдакчылары, совет болгаш югослав парлалганың төлээлекчилери төлээлерни база үдээннер.

Аэродромга Совет парламент төлээлериниң баштыңы А. П. Волков дараазында медегледи кылган:

Эргим өңнүктер! Югославияның Федеративтиг Улус Республиказының девискээринден чоруп тура, ССРЭ-ниң Дээди Соведениң төлээлери көргүскен чылыг хүлээп алышкын дээш Югославияның Эвилелдин улус скупщиназынга болгаш бүгү югослав улуска чүректиң ханызынан өөрүп четиргенин илередип тур. Югославияның улустарының Совет Эвилелинин улустарынга бүүрелиниң ак сеткилдиг болгаш найыралдыг күзел-соруун моон көрүп тур бис.

Югославияның улустары-биле мөңге найыралга чурттаар деп изиг чүткүл совет кижилериниң чүректеринде долдунганын силерге бүүредирин чөпшээреп көрүнер, эргим эштер. Социалистиг чаа Югославияны тургузарының хөрээнге улам ынайты улуг чедишкиннерлиг болурун силерни дамчыштыр Югославияның бүгү улустарынга күзедиве. Югославияның болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аразында бузулбас найырал мөңгеде чурттап, быжыгып турзун!

(СЭТА).

ГДР-ниң Премьер-Министри Отто Гротевольдуң ССРЭ-ниң элчинин хүлээп алганы

БЕРЛИН, октябрь 23. (СЭТА). АДН агентилелиниң дыннадыр турарын ёзугаар алырга, октябрь 22-де, субботада Герман Демократтыг Республиканың Премьер-Министри Отто Гротеволь ССРЭ-ниң ГДР-де элчини Г. М. Пушкинни хүлээп алган. Женевага дөрт күрүнелериниң даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралынга герман айтырыгны чугаалажып көөр деп турары-биле холбашкан Совет Эвилелинге болгаш Герман Демократтыг Республикага соңуургалдыг айтырыгларның талазы-биле санал-онаал солчуушкуну беседа үезинде болган.

КУДР-да И. В. Мичуриниң салгакчыларының ажылдары

ПХЕНЬЯН. Кореяның төп телеграф агентилелиниң дыннадыр турарын ёзугаар алырга, КУДР-нуң эртемденнери болгаш садчылары боттарының ажылынга И. В. Мичуриниң өөредиин калбаа-биле ажыглаан турар.

Дыннадыгда чугаалап турары болза, Нампхода дуржулга фермазының ажылдакчылары, мичуринчи методтарны ажыглавышаан, бо чылын оларның өстүргени кат-чимистериниң он-он чаа хайнак сорттарының эки дужудун алган, ооң иштинде «Намцхо-бирги» деп яблоко бар. Ферманың ажылдакчыларының өстүргени кат-чимистериниң хөй-хөй чаа сорттарын кадыт-дошкун агаары-биле ылгалын турар Тяган можунуң даглыг районнарында, а ол ышкаш чурттуң соңгу-барыын талазында тарып турар.

(СЭТА).

Мичуринчилериниң бүгү-польша съездизи

Польшаның ажылчы чоннары улуг совет эртемден И. В. Мичуриниң төрүүнген хүнүнден бээр үс чыл оон демдеглеп турар. Мичуриниң амыдыралынга болгаш ажыл-чорудулгазынга алдар болдурган беседалар болгаш лекциялар чоруп, мичуринчи бөлгүмнериниң хуралдарын организастап турар. Көдээ клубтарда делгелгелер ажыттынган.

Варшавада мичуринчилериниң болгаш көдээ ажыл-агый эртемниериниң ажылдакчыларының бүгү-польша съездизи болуп турар. Ында көдээ ажыл-агыйның 400 ажыг мурнакчылары болгаш көдээ ажыл-агый эртемниериниң төлээлекчилери киржип турар.

Съездиниң киржикчилери Мичуриниң өөредиинин дугайында илеткелдерни дыннап турар.

(СЭТА).

Бажыңы-биле хандырар

Кызыл районнуң Бай-Булуң чеди школазының башкылары чуртталга бажыңнары-биле хандыртынмайн турар. Ооң түннелинде башкы Тамара Ичинмей ийи ай бажың чок чурттап келген. Ол башкы тускай бажыңны боду хөлезилеп алган, чамдык септелгезин боду кылган, ындыг болза-даа соңгалары шилдетинмээн, эжиг чылыглатынмаан. Мындыг чижекти өскедаа башкылардан көрүп болур.

Башкыларны чурттарга бажыңнары-биле хандырарының чугулазын көдээ Советтиң даргазы эш Дыртык-оол болгаш школаның директору эш Яхуменко кичээнгейге албаан. Олар айтырыгны районнуң улус өөредилге килдизининиң эргелекчизи эш Шагдырга база тургускан, ындыг болза-даа ооң кандыг-даа түннел болбаан.

Башкыларның амыдырал чуртталгазынче сагыш салыышкынны күштелдирери райкүүскомдан негетинин турар.

Ю. ДОРЖУ.

Делегейде болуп турар чоруктарның допчулалы

ЖЕНЕВА ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫ

ССРЭ-ниң, АКШ-тың, Англияның болгаш Францияның даштыкы херектер министрлериниң октябрь 27-де Женевада ажыттынып турар чөвүлел хуралы болунче делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейин хаара тудуп турар. Улустар аразының чугула айтырыглары чөвүлел хуралга чугаалажыры-биле салдынган. Ол айтырыгларны кайы-кайызынга чөпшээрежип тургаш практиктиг шиитпирлээр чорук улустар аразынга үр болгаш быжыг тайбыцны хандырып болур. Мынчангаш дөрт министрлериң чөвүлел хуралының перспективаларының дугайында айтырыг чалгаар-ла делегей парлалгазының кичээнгейиниң болгаш политиктиг ажылдакчыларның чугааларының төвүнде туруп турар.

Женева ужуражыышкынының чедиишкинниг түңнелдерни чедип алырынга таарымчалыг байдал бар деп чүвени делегей байдалын шыны-биле үнелеп билир шынчы хайгаракчылар көрбейн барып шыдавас. Аңаа таарымчалыг байдалды дөрт күрүнелериң чазактар баштыңнарының июль чөвүлел хуралы тургускан. Ол чөвүлел хурал улустар аразының харылзааларынга чугула өскерлиишкинге эгеши салган болгаш күрүнелер аразынга идегежир чорукту доктаадып тургузарының чаа аргазын илереткен. Европаның айыл чок чоруунун хандырары болгаш герман айтырыг, чепсегленишкинни дүжүреринин айтырыы, чөөн чүк биле барыын чүк аразынга шуут харылзажылганы хөгжүдер дугайында айтырыг ышкаш чугула болгаш нарын айтырыгларны шиитпирлээрде амгы Женева чөвүлел хуралының киржикчилери бергедерге таваржыры билдингир. Ынчалза-даа хөй-хөй тайылбырлакчыларның демдеглеп турары-биле алырга, бир эвес чугаалажыышкыннарга «Женеваның угаан-бодалын», чаагай күзелдің болгаш кады-ажылдажылганың угаан-бодалын барымдаалар болза, ол бергелерни ажып болур.

Даштыкы херектер министрлериниң амгы чөвүлел хуралының мурнундагы чөвүлел хуралдардан чугула ылгалы болза, амгы чөвүлел хуралдың киржикчилеринге дөрт күрүнелериң чазактар баштыңнарының чөвүлел хуралындан дөрт директиваларны бергени болур. Ол директивалар министрлериң чөвүлел хуралынга көөр ужурлуг болук айтырыгларны чүгле тодаргайлап турар эвес, харын база ам үеде улустар аразының харылзааларынга дүлгүүр болур айтырыгны өзек болдуруп турар. Ол болза, Европаның айыл чок чоруунун системалын тургузарының дугайында айтырыг болур. Ол айтырыгны шиитпирлээри өске айтырыгларны, оон иштинде герман айтырыгны таарыштыр шиитпирлээринче бүзүрелдиг орукту ажыдып болур.

Совет чазак бодунуң даштыкы политиказынга коллективтиг айыл чок чоруктуң идеязын боттандырарынче кичээнгейни салып келгени болгаш салып турары билдингир, ол идея болза, янзы-бүрү ниитилел системаларлыг күрүнелериң кожахелбээ туруп болурунуң дугайында ленинчи өөредигден шуут үндезилетинип турар. Дөрт күрүнелериң чазактар баштыңнарының чөвүлел хуралынга бо айтырыг талазы-биле Совет чазактың киргген тодаргай саналдарында боттуг байдалга болгаш барыын талакы күрүнелериң санал-бодалдарын барымдаалап көөрүнге үндезилетинген реализм сиңиккен. Оон ачызында совет саналдар дөрт министрлериң дүтүрүлгалыг шиитпирлер чедип алырын чиигедип болур.

Даштыкы херектер министрлериниң амгы чөвүлел хуралының чугаалажыр ужурлуг өске-даа айтырыгларынга Совет чазактың туружу база-ла ол ышкаш тодаргай болгаш боттуг. Совет чазак болза, париж дүгүржүлгаларын кылган соонда Европага тургустунган байдалды барымдалаан, Европаның айыл чок чоруунун айтырыы-биле герман айтырыгның аразында харылзаалын шыны-биле тодараткан болгаш байдал ынчаар тургустунганда герман айтырыгны таарыштыр шиитпирлээрин Европага коллективтиг айыл чок чоруктуң системазын тургузар арга-биле чедип ап болурун көргүскен. Ниити европа керээзиниң совет төлевилели болза «Европага коллективтиг айыыл чок чоруктуң системазын тургузары тайбыңга ынакшылдыг болгаш демократтыг үндезинге Германияны каттыштырар арга-биле герман айтырыгны дүрген шиитпирлээринге идиг болур» деп чүвени барымдаалап турар. Герман айтырыгны шиитпирлээрин быжыг болгаш боттуг үндезинге тургузарын сонуургап турар бүгү бөлүктер Совет чазактың ындыг бодалгазын калбаа-биле чүүлдүг деп хүлээп ап турар болгаш деткип турар.

Женева чөвүлел хуралынга совет төлээлер чепсегленишкинни дүжүрер дугайында айтырыгны таарыштыр шиитпирлээриниң тодаргай программазын киирер, ол чорук чөвүлел хуралдың чедишкинниг болурунга база идиг болур ужурлуг.

Дөрт күрүнелериң чазактар баштыңнарының Женева чөвүлел хуралының соонда Совет Эвилели улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадырынче угланган элээн каш чаа хемчеглери алганы билдингир болгай. Чепсектиг күштериң санын кызырар дугайында ССРЭ-ниң чазаның шиитпири, Герман Федералдыг Республика-биле дипломаттыг харылзааларны доктаадып тургусканы, совет-югослав экономиктиг чугаалажыышкыннарының чедишкинниг доозулганы, совет-финлянд найыралдың быжыгыышкыны — бо бүгү шуптузу күрүнелер аразынга идегежир чорукту быжыглаарының хөрээнге «Женеваның угаан-бодалын» быжыктырарының хөрээнге салыышкын болур.

Ынчалза-даа улустар аразынга кады ажылдажылгага удурланып, «соок дайынның» карангы үеинче дедир киреин күзеп турар кижилериң шургуушкунунан болгаш өптуг аргаларындан төрүтүнүп турар айыылды көрбейн барып болбас. Шиитпирлетинмээн айтырыгларны таарыштырарынче угланган дүгүржүлгалыг шиитпирлерни дөрт күрүнелериң министрлериниң хүлээп алырынга шаптык болурун бүгү-ле күш-биле оралдажып турар, ол болүктериң идепкейжин турар дугайын каш-каш фактылар херечилеп турар. Барыын талакы чуруттарның ылангыя АКШ-тың чамдык парлалга органнарының совет номчукчуга билдине берген кампаниязы ол дугайын херечилеп турар. Ол парлалга органнары «Женеваның угаан-бодалын» бактап турар болгаш «күштүң туружу-биле» дээр политикаже дедир киреп дээш ажыы-биле чалбарып турарлар. «Соок дайынның» дайлымы-биле боо-чепсекти эндере бүдүрериниң хөй кончаа ап турар кижилерге улустар аразынга идегежир чорукту болгаш кады ажылдажылганы тургузары таарымча чок болуп турар деп чүвени ол чугаалар көргүзүп турар. Бир эвес «Женева угаан-бодалы» типлээр болза, барыын чүкке ССРЭ-ниң талазындан айыыл дугайында хоозун тоолду төрүтүндүрери берге болур. А ол хоозун тоол болза, боо-чепсекти эндере бүдүрүп үндүрериниң болгаш агрессчи шериг бөлүглежилгелерин тургузарының политиказын чөптүг кылдыр көргүзерде АКШ-та дайынзырак бөлүктерге херектиг болуп келген болгаш херектиг болуп турар. Улустар аразында дүшкүүрлүг чорукту улам кошкадыр чорук болза, АКШ-тың күткүү-биле тургустунган шериг бөлүглежилгелериниң ылап утказын эчизинге чедир илередип, ол бөлүглежилгелериниң киржикчилери боттарының национал эрге-ажыктары болгаш бүгүнити тайбыцның эрге-ажыктары дээш боттарының тускай политиказын чорударынга чедирер деп чүведен ол бөлүктер айыылзының турар. Амгы чөвүлел хуралга чаңгыс талалыг белеткелди барыын талакы үш күрүнелериниң дипломатиязының боттандырар деп орадлажыышкыны ышкаш фактыларны эскербейн барып болбас. Барыын талакы үш күрүнелериниң даштыкы херектер министрлери амгы чөвүлел хуралга холбашкан айтырыгларны Нью-Йоркка чөвүлел хуралга чугаалашканы болгаш америк күрүне секретары Даллестиң медеглээни-биле алырга, үш күрүнелер ниити угланыышкынны дүгүржүп алганы билдингир болгай. Ындыг-даа болза чүгле үш министрлерге эвес, а чөвүлел хуралдың бүгү киржикчилеринге дөрт чазактар баштыңнарының июльда Женева чөвүлел хуралынга ажылдап кылган директивалары бар деп чүве билдингир болгай.

Улустар аразынга кады ажылдажылганы быжыглаарын болгаш «Женеваның угаан-бодалын» хөгжүдүрүн негеп турар делегейниң хөй-ниитизиниң санал-оналы болза, бүгү чуртта удуртукчу ажылдакчыларның политиказынга саңлдар көргүзүп турар фактор болур.

ЧЕПСЕГЛЕНИИШКИННИҢ ҮҮРГЕЗИН УЛУСТАРДАН АДЫРАР

Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле КНО-нуң комиссиязының хуралы октябрь 21-де болган. Ол хуралды Совет Эвилелиниң инициативазы-биле чыылдырган. Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле КНО-нуң комиссиязының адаккы комитединиң илеткелин комиссияның хуралынга, ол ышкаш Айыыл чок чоруктуң Чөвүлелинге болгаш Кол Ассамблеяга ол комиссияның илеткелин дыннаарын Совет Эвилели саналдаан.

Чамдык англи солуннарның чугаалап турары-биле алырга, барыын талакы күрүнелер чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле КНО-нуң комиссиязының хуралын чыылдырарындан ойталаарын орадлажып турар. Чепсегленишкинни дүжүрериниң таарымчалыг системазын ажылдап кылыр дугайында айтырыг талазы-биле дугуржулгалыг шиитпирни тывар хүлээлгелиг ол адакы комитет бодунуң ажылынга чедишкин чедип ап шыдавайн барганының ылаштыг чылдагаанынга ол чорук немелде херечи болуп турар.

Чепсегленишкинни дүжүрериниң болгаш атомнуг чепсекти хоругдаарының айтырыгларын шиитпирлээри каш чылдарның дургузунда ССРЭ-ниң болгаш барыын талакы күрүнелериниң бодалгаларында адырык саналдарга таваржып келген. Ынчалза-даа Совет Эвилелиниң күжениишкининиң ачызында бүгү улустарга амыдыралчы чугула бо сорулгаларны шиитпирлээринге боттуг перспективалар ажыттынган. Чепсегленишкинни кызырар, атомнуг чепсекти хоругдаар болгаш чаа дайын айыылын чайладыр айтырыглар талазы-биле бо чылдың май 1-деги совет санал, а ол ышкаш дөрт күрүнелериниң чазактар баштыңнарының Женева чөвүлел хуралынга июль 21-де Совет чазактың киргген саналдары дугуржулга чедип алырынче орукту арыглаан, чүге дизе ол саналдар боттуг характерлиг болгаш ССРЭ-нин-даа, барыын талакы күрүнелериниңдаа үзел-бодалдарын барымдалаар чорукка үндезилетинген. Совет саналдар бодалгаларны улуу-биле чоокшуладырынга дузалаан чорукту АКШ-тың, Англияның болгаш Францияның харыысалгалыг төлээлекчилери мурнунда чүүлдүг деп хүлээп көрген.

Даштыкы херектер министрлериниң Женевада ажыттынып турар амгы чөвүлел хуралынга дөрт күрүнелериниң чазактар баштыңнарының директивларында бүгү чепсегленишкиннерни болгаш чепсектиг күштерни контрольдаарының болгаш кызырарының системазының кол үүлдериниң ажылдан кылырының эргежок чугулазын айтып турар. Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле КНО-нуң адаккы комитеди ол айтырыгны бүгү талалары-биле тодаргай шиитпирлээрин дугуржур хүлээлгелиг турган. Ынчалза-даа АКШ-тың төлээлекчизиниң ээлээн туружунуң ужурундан адаккы комитет бодунуң сорулгазын күүсетпээн. Чепсегленишкинни кызырарының болгаш атомнуг чепсекти хоругдаарының ажылдап кылдынган планын ол ышкаш улустар аразының ажыктыг контролюнуң планын Совет чазак саналдап киирген. Ынчалза-даа чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле адаккы комитетте АКШ-тың төлээлекчизи совет саналдарга хамаарыштыр бодунуң саналын чугаалаваан болгаш бодунуң өске кандыг-даа саналдарын киирбээн. АКШ-тың төлээлекчизи адаккы комитеттің бүгү ажылын АКШ биле ССРЭ аразында шериг информациялары солужар дугайында болгаш ийи чуруттарның девискээрлеринге аэрофоточуруктарны кайызынга-даа тыртыжарын чорудар дугайында президент Эйзенхауэрниң саналын чугаалажыры-биле кызыгаарлаарын орадлашкан. Ол саналдарның кайызы-даа контрольдаар черин доктаатпайн контроль хемчеглерин чорудары болуп турар деп чүвени көрүп алыры берге эвес. Адаккы комитетте АКШ-тың төлээлекчизи херек кырында чепсегленишкинни кызырар болгаш атомнуг чепсекти хоругдаар талазы-биле хемчеглерни хүлээп алырындан ойталаар орукта кирген. Адаккы комитеттің ажылдарының четпес түңнелдерлиг болганының кол чылдагааны ында.

Ынчалза-даа чепсегленишкинни кызырары болгаш атомнуг чепсекти хоругдаары ам-даа соңгаарладып болбас сорулга болуп артпышаан. Ол айтырыгны дөрт күрүнелериниң даштыкы херектер министрлериниң Женевада чөвүлел хуралынга чугаалажыр. Совет Эвилели Австриядан бодунуң шериглерин доктаатынган хуусаазының бетинде үндүрүп, совет чепсектиг күштериниң санындан 640 муң кижини кызырарын эгелээн, даштыкы девискээрде— Финляндияда бодунуң карачаңгыс шериг базазын дүжүрер шиитпирни хүлээп алган, ол сорулганы шиитпирлээринге ылап чүткүп турарының үлегерин көргүскен. Оон-биле бодунуң сөзүнден ажыл-херектери карышпайн турарын Совет Эвилели база катап көргүскен.

Чепсегленишкинниң үүргезин улустардан адырып болур шиитпирлерни Женевага хүлээп алырынга боттуг суурну Совет Эвилели бодунуң хемчеглери-биле болгаш саналдары-биле тургускан. Хөй-ниитиниң санал оналдары женева чугаалажыышкыннарының бүгү киржикчилериниң чаагай күзел-соруктуг болурунга идегеп турар. Ындыг чаагай күзел-сорук чокта чөвүлел хуралдың чугаалажыр ужурлуг айтырыглары, оон иштинде чепсегленишкинни дүжүреринин айтырыы таарыштыр шиитпирлетинип шыдатынмас.

Я. МАЗАР.

Кыдат Улус Республикада

Гидроэлектростанция ажыглалда кирген

ПЕКИН. «Синьцзянжибао» солуннун дыңнадып турарын ёзугаар алырга, Синьцян-Уйгур автономнуг районнуң кол хоорайы—Урумчиниң болгаш оон кыдыгларының ажылчы чөннары чоокта чаа Улабайның гидроэлектростанциязын ажыглалга киргенин байырлап демдеглээн.

Гидроэлектростанцияның тудуушкуну 1951 чылдың октябрьда эгелээн. Ол станция Урумчи хоорайдан элээн каш он-он километрде Тиньшань дагларының соңгу талакы каттарының чанында туттунган. Электростанцияның бүгү дериглерин ада-чуруттуң заводтарынга белеткээн. Ол ГЭС-ти ажыглалга киргени-биле Урумчиниң чону болгаш үлетпүү электриэнергиязы-биле долу хандыртынып турар.

(СЭТА).

Тибетте чаа чазаглыг оруктар

ПЕКИН. Кыдат солуннарның дыңнадып турарын ёзугаар алырга, октябрь 20-де Лхаса —Шигацзениң база Шигацзе — Джангцзениң чазаглыг оруктары-биле шимчээшкин ажыттынган. Тибеттің экономиктиг хөгжүдезинге улуг рольду ойнаар ол ийи магистральдарның тудуушкунунуң доозулганының дугайында дыңнадыгны Тибеттің чону өөрүшкү-биле уткаан. Кыдат улустуң дузаламчызы-биле туткан Лхаса— Шигацзениң база Шигацзе—Джангцзениң, ол ышкаш Сикан—Тибет база Цинхай—Тибеттің чазаглыг оруктары кыдат болгаш тибет улустарының аразында быжыгып турар найыралдың кескү херечизи болур.

«Женьминьжибао» солун чер-чернин болгаш тибет чазактың база Панчен-ламаның чөвүлекчи чөвүлелиниң Дарга Мао Цзэ-дунга болгаш КУР-нуң күрүне чөвүлелинге чоруткан телеграммазын парлаан, ол телеграммада Тибетке чазаглыг чаа оруктар тудуушкунунга көргүскен дузаламчы дээш тибеттериниң чүректің ханызындан өөрүп четиргенин илередип турар.

(СЭТА).

* * *

ПЕКИН. Синьхуа агентилелиниң дыңнадып турары болза, хемчээлиниң талазы-биле үшкү черни эжелеп турар—Джангцзе болгаш Гималайларда садыг төвү — Пхари аразында 150 километр чазаглыг чаа орук тудуушкуну эгелээн.

Орукту келир айның төнчүзүнде ажыдар деп турар. Ол орук чоокта туткан Лхаса-Шигацзе-Джангцзе чазаглыг оруунуң уланчызы болур.

(СЭТА).

Сонгу-Чөөн Кыдатта кур болгаш куруккан черлер шингээдилгези

ПЕКИН. Синьхуа агентилелиниң дыңнадып турары болза, Хэйлунцзян можуга кур болгаш куруккан черлерни шингээдип алыры-биле чурттуң өске районнарындан көшкеннериниң чаа-чаа бөлүктери келбишаан турар. Бо үеде ында чартык миллион хире кижи чедип келген.

Машина-трактор станциялары болгаш механизастатынган ажыл-агыйлар чаа кажуп келгеннерге улуг дузаны көргүзүп турар. Ам бо районда 900 муң гектар кур болгаш куруккан черлерни ажылдап кылган. Ниитизи-биле Хэйлунцзян можуга 6,6 миллион ажыг гектар черни ацдарар деп турар.

(СЭТА).

Венгрияда чер ажылдыг бүдүрүлге кооперативтериниң чедишкиннери

БУДАПЕШТ. Венгрияның чер ажылдыг бүдүрүлге кооперативтеринде ажыл-агый чылының түңнелдерин чорудуп турар. Ниити түңнелдерниң хуралдарында чер болгаш мал ажылдарының улам ынайгы хөгжүлдезинің айтырыгларын база чугаалажып турар.

Ажыл-агый чылының түңнелдери венгр кооперативтерниң быжыкканының дугайын херечилеп турар. Чижээ, «Мегертет» (Зала области) кооперативтиң кежигүннериниң ниити хуралынга бо чылын кооператив кежигүннериниң орулгазы эрткен чылдың деннелиниден ийи катап өскен турар деп демдеглээн. Бо чылын кооперативтиң хуваатынмас фондузу 200 муң форинт чедир улгадыр. Тапольцкинин «Бэраш Мезэ» кооперативи бо чылын 70—80 муң форинтиниң пландан ажыр орулгазын алыр.

Бүдүрүлге кооперативтериниң ажылдарының эки түңнелдери-биле холбаштыр улам-на хөй санныг хуу тараачыннар коллективтиг ажыл-агыйның оруунче кирип турар. Сентябрьның дургузунда чурттуң бүдүрүлге кооперативтеринге 27299 кижи киргген, ол август айга бодаарга ийи катап хөй.

Чыл эгезинден бээр Венгрияга 423 чаа чер ажылдыг бүдүрүлге кооперативтери тургустунган.

(СЭТА).

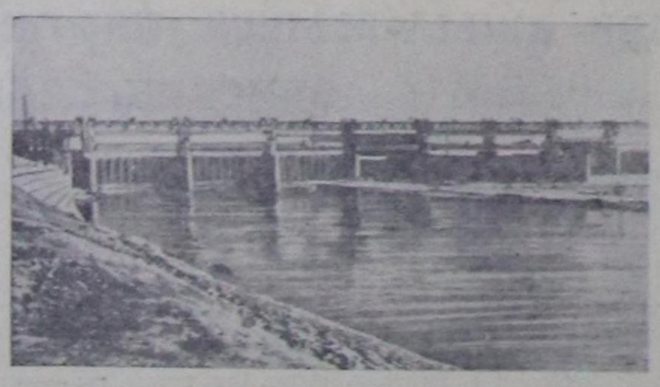

Чурттуң көдээ ажыл-агыйының хөгжүлдезинге болгаш оон электрижидилгезинге улуг ужур-дузалыг суггарылга тудуушкунун Индияда чорудун турар. Августа Дургапурга (Бөрүмын Бенгалия штат) плотина болгаш улуг суггарылга тудуунун ажыдыышкыны болган.

Чурукта: Дургапур плотиназының ниити хевири.

Индияның информация бюрозунун фотозу.

Азияның эп-сеткил каттыжыышкынының бүгү-индий конференциязының ажыттынганы

ДЕЛИ. Октябрь 22-де Хайдерабадка Азияның эп-сеткил каттыжыышкынының бүгү-индий конференциязы ажыттынган. Индияның янзы-бүрү районнарын төлээлээн 800 төлээлер конференцияның ажылында киржип турар. Төлээлериниң аразында тайбыцның бүгү-индий чөвүлелиниң даргазы доктор Китчлу, «Османиа» университединиң оралакчы канцлери доктор Бгагавантхам, Хайдерабад штаттың министри чораан Армуду Йонгар, парламентиниң чамдык депутаттары, чогаалчылар Мулк Радж Ананд, Нарендра Дев, сураглыг шүлүкчү Махакави Шри болгаш өскедер.

Конференцияны Хайдерабадтың даргазы чораан Хануманта ажыткан. Оон соонда ажыг ужурунда конференцияга кээп шыдаваан, Азияның эп-сеткил каттыжыышкынының бүгү-индий комитединиң даргазы Дамешвари Нерунун чугаазын номчуп дыннаткан.

(СЭТА).

Индонезияда массалыг митинг

ДЖАКАРТА. Төп Яваның улуг хоорайы болур Сеарагага массалыг митинг болган, ол митингини 28 политиктиг партиялардың болгаш профэвилел организацияларының, оларның иштинде национал партияның, ажылчын партияның, коммунистиг партияның болгаш өске-даа черлериниң эгелекчи саналын ёзугаар чыгган. Массалыг митингиге резолюция хүлээп алган, ол резолюцияда Харахаптың чазаазының дүжерин база «улустуң хөй нуруузу даянган турар» чаа национал каттыжыышкынының чазаан тургузарын негеп турар. Төп Яваның чонунун күзел-соруун президентиге болгаш парламентиге илередири-биле Джакартаже төлээлерни митингиниң киржикчилери чоруткан.

(СЭТА).

Францияның национал-хуралынга хуусаа четпээнде соңгулдаларның дугайында хоойлу төлевилели

ПАРИЖ. Франс Пресс агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, Национал хуралга соңгулдаларны 1955 чылдың декабрьның бирги чартыында чорудар деп хоойлу төлевилелин парламентиге киирерин Францияның министрлер чөвүлели шиитпирлээн. Национал хуралдың амгы составының бүрүн эргези 1956 чылдың июньда доостур. Ынчангаш бир эвес хоойлу төлевилелин бадылаар болза, соңгулдаларны хуусаазындан эрте эрттирер апаар.

(СЭТА).

Италияның дагжыларының ажыл соксадыышкыны

РИМ. «Унита» солуннуң дыңнадып турары болза, Гроссето можуда «Монтекатини» деп химия концерназынга хамаарыжып турар хөмүр даш шахталарының дагжыдары боттарының материалдыг байдалын экижидерин негеп, чаңгыс хүннүң ажыл соксадыышкынын кылган.

(СЭТА).

Көдээ күш-культуржуларның Бүгү-эвилел спартакиадазы

ОДЕССА. Октябрь 23-те Одессага «Пищевик» деп спорт ниитилелиниң стадионунга көдээ күш-культуржуларның Бүгү-эвилел спартакиадазының байырлыг ажыдыышкынын болган. Ол маргыдаада колхозчуларның спорт ниитилелдериниде болгаш «Дүжүт» деп спортчу ниитилелде каттышкан спортсменнер киржип турар.

Спартакиаданың баштайгы хүнү чиик атлеттериниң, хол бөмбүкчүлериниң болгаш адыгжыларның маргылдаалары-биле эгелээн. 800 метрге чарышка көдээ күш-культуржуларның ортузундан ССРЭ-ниң чемпиону атты хөрээженнерден Россий Федерациязының төлээлекчизи, Тула областың күш-культуржузу Надежда Кузина чаалап алган. Дистанцияны ол 2 минута 16,4 секундада эрткен. Ол болза, көдээ күш-культуржуларның мооң мурнундагы Бүгү-эвилел чедишкининден 6,3 секунда дүрген болган. Хөрээженнер ортузунга диск октаарынга Эстон ССР-ниң күш-культуржузу Юта Оямаа бедик түңнелди көргүскен. Ол дисканы 41 метр 99 сантиметр шыдаапкан. Ол база-ла көдээ күш-культуржуларга Бүгү-эвилел чедишкини болур.

Ооңдар ортузунга ядро идериниң талазы-биле шүүлде маргылдаа болган. Көдээ күш-культуржуларның ортузунга чурттуң чемпиону Ч. Пупиныш (Латви ССР) болган. Оон түңнели 13 метр 88 сантиметр. Ооңдарның бедиин халыырының маргылдаазында украин күш-культуржу Л. Никонов типлээн, ол 1 метр 80 сантиметрни халаан.

Чувашиядан келген көдээ башкы, спорттуң алдарлыг мастери А. Игнатьев (РСФСР-ниң командазы) 100 метрге баштайгы чарышка 10,4 секундада маңнаан.

Көдээ күш-культуржуларның маргылдаазында чурттуң эң күштүг спортсменнери конкурстан дашкаар киржип турарлар. Киевтиң спортсмени В.Ситкин конкурстан дашкаар бедиин халыырының талазы-биле Совет Эвилелиниң рекордун ийи катап экижиткен. Ол эң баштай ийи метр 3 сантиметрни, а оон соонда 2 метр 5 сантиметрни ажа халаан. Ол болза, делегей чергезиниң чедишкини.

(СЭТА).

Редактор Д. О. БЕГЗИ.

1956 чылда „Шыннның"

чагылгазын хүлээп ап турар.

ЧАГЫЛГАНЫҢ ӨРТЭЭ:

12 айларда 52 рубль 20 коп.
Чартык чылда 26 рубль 10 коп.
Үш айда 13 рубль 5 коп.
Неделяда 5 үнер.

Чагылганы Тыва областың бүгү харылзаа конторалары, салбырлары болгаш агентилери хүлээп ап турар.

Ол ышкаш областың

„ТУВИНСКАЯ ПРАВДА",
„МОЛОДЕЖЬ ТУВЫ"—„ТЫВАНЫҢ АНЫЯКТАРЫ",
„СЫЛДЫСЧЫГАШ"

солуннарның чагылгаларын хүлээп ап турар.

СОЮЗПЕЧАТЬ.

РЕДАКЦИЯНЫН АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 3—62, редакторнуң оралакчызының, иштики информация килдизинин — 3—88, харыысалгалыг секретарының 4—98, партийжи амыдырал, пропаганда, үлетпүр болгаш транспорт, көдээ ажыл-агый килдистериниң 3—68, культура болгаш амыдырал, чагаа килдистериниң база бухгалтериниң 3—65.

ТС — 02332. Культура өргелелиниң типографиязы.